

ESKİ ÇAĞ TARIHI

ALANINDA AKADEMİK TARTIŞMALAR

Editör: Dr.ÖĞr.Üyesi Şükrü ÜNAR

yaz
yayınları

Eski Çağ Tarihi Alanında Akademik Tartışmalar

Editör

Dr.Öğr.Üyesi Şükrü ÜNAR

yaz
yayınları

2026

Eski Çağ Tarihi Alanında Akademik Tartışmalar

Editör: Dr.Öğr.Üyesi Şükrü ÜNAR

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-8926-09-5

Haziran 2026 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

İÇİNDEKİLER

- XV. Ptolemaios Caesarion'un Siyasi Kimliği ve Roma İmparatorluğu'nun Doğuşundaki Rolü.....1**
Eylem GÜZEL
- Megiddo Savaşı: Taktik Üstünlük ve İmparatorluk Fikrinin Doğuşu.....33**
Cemal YILMAZ
- Roma İmparatorluğu'nda Ekonomi ve Sınai Teknolojinin Sınırları 50**
Emetullah Yasemin BOZDAĞLIOĐLU, Funda Hanife AKSOY

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

XV. PTOLEMAİOS CAESARİON'UN SİYASİ KİMLİĞİ VE ROMA İMPARATORLUĞU'NUN DOĞUŞUNDAKİ ROLÜ

Eylem GÜZEL¹

1. GİRİŞ

Ptolemaik Mısır'ın son yüzyılına ait siyasi perspektif, istikrarsız bir politika izleyen XII. Ptolemaios Auletos ve çocuklarının hüküm sürdüğü döneme işaret eder (Cassius Dio, 1914, 39.13; Strabo, 1967: 17.1.11). Ülkenin kötü yönetiminden memnun olmayan halkın çıkardığı iç karışıklık sonrasında sınır dışı edilince Roma'ya sığınan kral XII. Ptolemaios'un yerine kızı IV. Berenike MÖ 58–55 yılları arasında ülkeyi yönetti (Cassius Dio, 1914, 39.13; Strabo, 1967, 4.6.6). IV. Berenike'nin hükümdarlığı esnasında Roma'da ikamet eden XII. Ptolemaios, tahta yeniden geçmek için yaptığı senato görüşmeleri sonrasında MÖ 55 yılında yeniden tahta geçti (Appian, 1899, 5.1.8; Cassius Dio, 1914, 39.13; Plutarkhos, 1992,3; Strabo, 1967,17.1.11; Suetonius, 2008, 54). Roma'ya borçlanarak yeniden yönetime geçen XII. Ptolemaios, MÖ 51 yılında aniden ölünce iktidara kimin geçeceği gündeme geldi (Cassius Dio, 1914,39.13; Plutarkhos, 2007, 48; Suetonius, 2008,54). Biri reşit dört çocuğu olan XII. Ptolemaios, vasiyetinde büyük kızı VII. Kleopatra² ile büyük oğlu XIII. Ptolemaios'un Roma korumasında olmak üzere birlikte tahta geçmesini istemişti (Caesar, 1955, 33; Caesar, 2007, 3.108; Lucan, 1962, 10.81–110). Bu vasiyet kapsamında MÖ 51

---

¹ Dr. Öğr. Ü., Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, ORCID: 0000-0001-8702-4555.

² Buradan itibaren VII. Kleopatra'dan “Kleopatra” olarak bahsedilecektir.

yılı başlarında tahta geçen on yedi yaşındaki Kleopatra ve on yaşındaki XIII. Ptolemaios ortak hükümdar olarak ülkeyi yönettiler. Ptolemaiosların kanlı aile geçmişine rağmen “Philadelphoi/Kardeşini Seven” unvanına sahip kardeşlerin ortak yönetimi MÖ 47 yılında dağıldı (Eusebius, 2008, 1. ss. 161–171; Strabo, 1967, 17.1.11). XIII. Ptolemaios'un danışmanlığını yapan hadım Pothinus ve Achillas ile yaşanan sorunlar nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalan Kleopatra, MÖ 48 yılının Haziran–Eylül ayları arasını sürgünde geçirdi (Appian, 1899, 2.12.84; Caesar, 2007, 3.103, 3.107; Lucan, 1962, 5.84; Strabo, 1967, 17.1.11). Nitekim haziran ayı sonrasına tarihlenen resmî belgelerde hükümdar olarak XIII. Ptolemaios'un adı geçerken Kleopatra'nın adı yer almamıştır (Appian, 1899, 2.12.84; Ashton, 2008, s. 108; Bennett, 2002, s. 144; Lucan, 1962, 10.81–110; Strabo, 1967, 17.1.11; Thompson, 2003, s. 31; *BGU XIV 2367*).

Kleopatra'nın sürgün dönemi, Julius Caesar ile güç birliği yapmak ve tahtı ele geçirmek üzere İskenderiye'ye dönmesiyle sona erdi (Lucan, 1962, 10.83, 10.135–140; Strabo, 1967, 17.1.11). İskenderiye'deki saraylardan birinde gerçekleşen ikili görüşme sonrasında hem Caesar'ın siyasi desteğini kazandı hem de onunla şahsi bir yakınlaşma içine girdi (Caesar, 2007, 3.112; Cassius Dio, 1914, 42.34–35; Lucan, 1962, 10.55–60, 10.83, 10.135–140; Plutarkhos, 2007, 49). Ancak tahta geçebilmesi hanedan soyundan biriyle evlenmesini gerektiriyordu. Bu bağlamda hem saray teamüllerini hem de babasının vasiyetini yerine getirerek erkek kardeşi XIII. Ptolemaios ile evlendi (Caesar, 2007, 3.108; Cassius Dio, 1914, 42. 36. 3–4; Strabo, 1967, 17.1.11). Kleopatra'nın kardeşiyle bir evlilik gerçekleştirmiş olması onun Caesar ile yaşadığı ilişkiyi hiçbir şekilde etkilemedi. Ancak hem bu ilişkiden hem de ortaya çıkan siyasi ittifaktan rahatsız olan kardeşi XIII. Ptolemaios halkı kışkırtarak bir iç savaş başlattı (Cassius Dio, 1914, 42.35, 42.37.2). İskenderiye Savaşı'nda kraliçenin Romalı müttefiki

olarak savaşı Caesar, MÖ 47 yılında sona eren bu iç savaşın galibi oldu. Küçük kral XIII. Ptolemaios ise Nil Nehri'nde boğularak öldü (Caesar, 1955, 31–33; Caesar, 2007, 3.111–112; Florus, 1962, 2.13.53–60) Plutarkhos, 2007, 49). Bu olayın ardından kraliçe Kleopatra, MÖ 47–44 yılları arasında ortak hükümdarlık yapacağı küçük kardeşi XIV. Ptolemaios ile evlendi (Ashton, 2003, s. 26; Ashton, 2008, s. 72; Brazil, 2014, s. 71; Caesar, 1955, 33; Cassius Dio, 1914, 42.35; Fischer-Bovet, 2014, s. 112; Suetonius, 2008, 35). Bu evliliğe rağmen Roma kanunlarına göre Calpurnia ile evli olan Caesar and Mısır kanunlarına göre XIV. Ptolemaios ile evli olan Kleopatra gayrimeşru ilişkilerini devam ettirdiler. Hatta MÖ 47 yılının başlarında çok sayıda asker ve gemi ile Nil Nehri üzerinde bir geziye çıktılar (Goldsworthy, 2014, ss. 64–65; Hölbl, 2001, s. 238; Kleiner, 2005, s. 3; Suetonius, 2008, 52). Bu gezi sırasında Kleopatra yaklaşık yedi aylık hamileydi (Plutarkhos, 2007, 49). Çiftin dünyaya gelecek olan oğulları Caesarion'un geleceği Nil gezisi ile şekillenmeye başladı. Kleopatra'nın Roma ile güçlü bir bağ kurmasını sağlayacak yeni varisin hem Romalılara hem de Mısırlılara duyurulması açısından önem arz eden bu geziden döndükten sonra Caesar'ın İskenderiye'deki ikameti bir süre daha devam etti (Suetonius, 2008, 79). Ancak Afrika'da ve Pontos'ta (Goldsworthy, 2014, ss. 64–65; Roller, 2010, s. 67; Suetonius, 2008, 35) ortaya çıkan sorunlar nedeniyle harekete geçen Caesar, Mısır'dan ayrılarak Suriye'ye gitti (Charles, 2007, s. 45, dn. 33; Suetonius, 2008, 52.1). Caesar'ın Mısır'dan ayrılmasından kısa bir süre sonra oğlu Caesarion dünyaya geldi (Plutarkhos, 2007, 49)

Bu bölüm, XV. Ptolemaios Caesarion'un hanedan içerisindeki konumu ve siyasi rolünü, Kleopatra ile Marcus Antonius'tan doğan diğer çocukların politik rolleri çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Caesar'dan dünyaya gelen Caesarion'un meşru bir veliaht ve geleceğin hükümdarı olarak görülmesine rağmen siyasette beklenen ölçüde etkin bir konuma

ulaşamaması, annesiyle tahtı paylaşmasına karşın yönetimde üstlendiği sınırlı rol ve Marcus Antonius'un çocuklarının Ptolemaios hanedanının geleceği olarak ön plana çıkarılma gerekçeleri bu bölümün temel araştırma konusunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, söz konusu uygulamaların Mısır'ın geleneksel hanedan anlayışıyla ne ölçüde bağdaştığı, Roma siyasetiyle ilişkisi ve Kleopatra'nın oğlunun geleceği için izlediği siyasi stratejiler de ele alınmaktadır.

Bu bağlamda, antik yazarların aktardığı bilgiler ile modern araştırmacıların değerlendirmeleri birlikte incelenerek Caesarion'un geç Hellenistik dönemin siyasi dengeleri içerisindeki rolü analiz edilmektedir. Caesarion'un geri planda kalmasına yol açan siyasi, diplomatik, dinî ve şahsi etkenler değerlendirilirken Kleopatra ve Antonius'un çocukları olan Alexander Helios, Kleopatra Selene ve Ptolemaios Philadelphos'un hanedan propagandasındaki işlevleri de tartışmaya açılmaktadır. Bu sayede, Kleopatra'nın çocukları üzerinden yürüttüğü hanedan politikalarının yalnızca Mısır iç siyasetiyle sınırlı olmadığı, aksine Roma'nın doğu politikası ve Akdeniz dünyasındaki güç dengeleriyle doğrudan bağlandığı ortaya koyulmaktadır.

Konuya ilişkin çalışmaların Türkçe literatürde sınırlı olması nedeniyle Caesarion'un şahsi ve siyasi hayatının az bilinen yönlerine odaklanan bu çalışma ile mevcut birikime özgün bir katkı sunulması amaçlanmıştır. Caesarion ile Kleopatra'nın diğer çocuklarının çoğu zaman yalnızca biyografik çerçevede ele alınması nedeniyle bu bölümde hanedan meşruiyeti, siyasi temsil ve Roma-Mısır ilişkileri ekseninde bütüncül bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. Böylece hem Caesarion'un hem de Kleopatra ile Marcus Antonius'un çocuklarının, Ptolemaios hanedanının son dönemindeki siyasi ve ideolojik konumları hakkında literatüre katkı sunulmaktadır.

2. XV. PTOLEMAİOS CAESARİON'UN DOĞUMU VE MEŞRUIYET PROBLEMİ

Antik kaynaklara göre Caesar, İskenderiye Savaşı'ndan sonra Mısır'dan ayrılarak Suriye'ye gitmişti. Caesar'ın Mısır'dan ayrılmasından kısa bir süre sonra da Kleopatra'nın oğlu Caesarion dünyaya gelmişti (Cicero, 1961, 14.8, 14.20, 15.4; Plutarkhos, 2007, 49). Caesarion'dan çok az bahseden Romalı yazarlar onun doğum tarihi ile Caesar'ın çocuğu olup olmadığı konusunda da net bilgiye yer vermemektedir (Cassius Dio, 1914, 47.31; Cicero, 1961, 14.20, 15.4; Plutarkhos, 1992, 54, 71; Plutarkhos, 2007, 49; Suetonius, 2008, 17, 52). Romalı yazarlar elbette ki Caesarion'un ne zaman doğduğunu biliyorlardı ancak bu konuda net tarih içeren bir kaynak mevcut değildir (Tyldesley, 2008, ss. 107–108). Öte yandan Caesar ile çağdaş olmayan yazarlardan Lucan, Kleopatra'nın Caesar ile ilişkisine değinirken Caesarion'u Julia'nın erkek kardeşi olarak anar; ancak onun doğum tarihine ilişkin herhangi bir bilgi vermez (Barnes, 2009, s. 286; Lord, 1938, s. 35; Lucan, 1962, 10.90; Tyldesley, 2008, ss. 102–103). Suetonius ise Romalıların Caesarion'a bakışına dair bilgiler aktarsa da çocuğun doğum tarihinden söz etmez ve bu konuda yorum yapmaktan kaçınır (Suetonius, 2008, 52; Volkmann, 1958, s. 69).

Modern araştırmacıların çoğu, Caesarion'un İskenderiye Savaşı'ndan sonra, MÖ 47 yılının yazında doğduğu konusunda hemfikirdir (Chamoux, 2002, s. 158; Delaney, 2014, s. 2; Grant, 2011, s. 105; Jones, 2006, s. xiv; Pomeroy, 1984, s. 124; Roller, 2010, s. 4; Southern, 2001, s. 123). Bu görüş kabul edildiğinde, Kleopatra'nın MÖ 48 yılının aralık ayında, yani İskenderiye Savaşı sırasında Caesarion'a hamile olması muhtemel görünmektedir (Grant, 2011, s. 93). Nitekim Kleopatra'nın savaş boyunca olayların gerisinde kalması ve doğrudan müdahil olmaması, bazı araştırmacılar tarafından bu hamilelikle açıklanır

(Caesar, 1955, 31–33; Caesar, 2007, 3.111–112; Roller, 2010, s. 64).

Kleopatra'nın MÖ 48 yılında Caesar ile ilişki kurmasının ardından, MÖ 47 yılının 23 Haziran'ında Caesarion adını verdiği bir erkek çocuk dünyaya getirdiği genel olarak kabul edilir (Caesar, 2007, 3.107–112; Plutarkhos, 2007, 48–49). Antik kaynaklara göre Kleopatra, bu çocuğun babasının Caesar olduğunu açıkça ilan etmiştir (Cicero, 1961, 14.8, 14.20, 15.4; Plutarkhos, 1992, LIV; Plutarkhos, 2007, 49; Pomeroy, 1984, s. 124). Caesarion'un doğumu için MÖ 47 yılının 23 Haziran'ı esas alındığında, gebeliğin başlangıcının Caesar'ın Mısır'a gelişinden yaklaşık bir ay sonraya, MÖ 48 yılının eylül ayına denk geldiği düşünülebilir. Bu hesaplama, gebelik sürecinin İskenderiye Savaşı'nın hemen ardından ikilinin birlikte çıktığı meşhur Nil seyahatiyle de örtüştüğünü göstermektedir (Appian, 1899, 2.90; Balsdon, 1967, s. 144; Bevan, 1927, s. 368; Burstein, 2004, s. 20; Lord, 1938, s. 35). Dönemin birincil kaynakları da bu kronolojiyi destekleyen veriler sunar. Demotik dilde yazılmış Serapeum yazıtı, Kleopatra'nın Caesar'dan bir erkek çocuk sahibi olma amacını doğrular (Pestman, 1967, s. 82). Plutarkhos ise Kleopatra'nın, Caesar Mısır'dan ayrıldığı sırada zaten hamile olduğunu aktarır (Plutarkhos, 2007, 49). Louvre Müzesi'nde korunan ve XV. Ptolemaios Caesarion'un doğum tarihini belgeleyen steldeki kayıtlar da bu anlatıyla uyumludur (Hölbl, 2001, ss. 238, 253). Bu veriler ışığında Caesarion'un doğum tarihi için en yaygın kabul gören tarih MÖ 47 yılının 23 Haziran'ıdır (Caesar, 2007, 3.107–112; Cassius Dio, 1914, 42.35–38; Florus, 1962, 2.13.56–58; Plutarkhos, 2007, 48–49). Söz konusu tarih; Plutarkhos'un aktarımıyla, Paris Louvre Müzesi'ndeki Serapeum yazıtıyla, demotik metinlerle (Pestman, 1967, s. 82), Caesarion'un doğumundan kısa süre sonra Kleopatra tarafından Kıbrıs'ta bastırılan bronz sikkelerle (Pincock, 2008, ss. 1–17) ve tapınak duvarlarında yer alan, Kleopatra'yı oğlunu kucağında

tutarken gösteren tasvirlerle de desteklenmektedir (Gray-Fow, 2014, s. 44). Yunan tebaası için Kleopatra, sikkelerde bebek Eros ve Afrodit ile birlikte temsil edilmiştir (Bevan, 1927, s. 368). Oğlunun doğumunu kutlamak amacıyla sikke bastıran kraliçe, Kıbrıs'ta darp edilen ve arka yüzünde bereket simgesi çifte boynuzun (cornucopia) yer aldığı özel sikkeler çıkarmıştır. Kleopatra, normalde yalnızca kendi portresine yer verdiği sikkelerde bu kez Caesarion ile birlikte tasvir edilmiştir (Ashton, 2008, s. 85, levha 4.7; Grant, 2011, s. 107).

Caesarion'un varlığına kaynaklık eden veriler nümizmatik bulgularla sınırlı değildir. Kraliçenin oğlundan bahseden epigrafik bulgular da mevcuttur. MÖ 42–30 yıllarına tarihlenen Grekçe–Latince çift dilli bir kararname üzerindeki yazıtta Caesarion'un adı annesi VII. Kleopatra ile birlikte geçmekte ve kendisinden “Caesarion” olarak bahsedilmektedir ((OGIS 129)URL-2). Herakleopolis'te ele geçirilmiş olan bir papirüste de kraliçenin oğlu Caesarion'dan “Caesar” olarak bahsedilmektedir (Ashton, 2008, s. 90; Thompson, 2003, s. 31; URL-1). Hermonthis'teki yerel rahipler, çocuğun doğumunu tapınak duvarlarına işledikleri ve günümüzde de hâlâ görülebilen kabartma ve hiyerogliflerle ölümsüzleştirmişlerdir. Bu tasvirlerde Caesarion'un babasının, yeryüzüne Caesar suretinde tezahür eden güneş tanrısı Amon-Ra olduğu ilan edilmektedir. Bu tapınaktaki tanrıçal doğumu gösteren kabartmalarda Kleopatra, yeni doğan oğlu Caesarion'u tıpkı tanrıça İsis'in Horus'u kucağında taşıdığı gibi tutarken betimlenmiştir (Ashton, 2008, s. 90). Hükümdarların tanınmasında ve onların politikalarının anlaşılmasında önemli bir yapı olan Dendera'daki Hathor Tapınağı'nın iç duvarlarındaki kabartmalarda da çeşitli tasvirler yer almaktadır (Hölbl, 2001, s. 270, şek. 9.8; Walker ve Higgs, 2001, s. 138, şek. 3.2). Bu tasvirlerden birinde Kleopatra, Dendera Kompleksi'ndeki Hathor Tapınağı'nın arka dış duvarında, genellikle “Caesarion” olarak bahsedilen ilk oğlu

“Ptolemaios XV Philopator Philometor Caesar” ile birlikte resmedilmiştir. Bu kabartmada kraliçe ve oğlu, antik Mısır tanrılarına sunuda bulunurken tasvir edilmektedir (Sheppard, 2009, s. 54). Dendera'daki Hathor Tapınağı'nda yer alan bir başka tasvirde Kleopatra doğum yapan bir tanrıça, yanındaki kutsal çocuk ise oğlu Caesarion olarak betimlenmiştir. Bu sahnede henüz bir bebek olan Caesarion, doğrudan tanrı Horus ile özdeşleştirilir. Tapınak duvarındaki bir diğer sahnede ise Caesarion'un, İsis ve Horus ile birlikte tasvir edildiği görülür. Buradaki mitolojik kurguda Horus, yani onun yeryüzündeki tezahürüyle Caesarion, katledilen babasının intikamını almak için düşmanlarına karşı savaşıırken resmedilmiştir. Tapınak duvarlarında yer alan bu sembolik anlatılarla Kleopatra, bir yandan kendi tanrısal kimliğini vurgularken diğer yandan da geleceğin tanrı-kralının annesi olduğunu meşrulaştırmaktadır (Ray, 2003, ss. 10–11).

3. XV. PTOLEMAİOS CAESARİON'UN HANEDAN İÇİNDEKİ KONUMU

Caesarion, hem kendisi hem de annesi Kleopatra için tanrısal meşruiyet sağlayan çeşitli unvanlarla donatılmıştır. Caesarion, babasını seven anlamına gelen “Philopator” ve annesini seven anlamına gelen “Philometor” unvanlarını taşımaktaydı. Bunun yanında firavun unvanına da sahip olan Caesarion, bu sıfatlar aracılığıyla hem annesi Kleopatra ile hem de büyükbabası XII. Ptolemaios Auletes'in hanedan mirasıyla ilişkilendirilmiştir (Ashton, 2003, s. 25; Clayton, 1994, ss. 213, 218) Kleopatra'nın kült unvanı olan Thea Philopator, yani “Babasını Seven Tanrıça” (Ashton, 2003, s. 25; van Minnen, 2003, ss. 35, 43) çerçevesinde geliştirilen bu ideolojik program kapsamında Caesarion'a, geleneksel Mısır krallarının kullandığı beşli firavun unvanlarından ilk unsur olan Horus adı da

verilmiştir. Caesarion'un “Yeni Horus” olarak tanımlanması, onun yalnızca siyasi bir varis değil aynı zamanda kutsal bir hükümdar olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Mısır kraliyet ideolojisinde “Horus” unvanı, Hellenistik dünyadaki basileus kavramının dinsel ve siyasal karşılığı niteliğindedir (Ashton, 2008, ss. 79–80; Tait, 2003, ss. 4, 7, şek. 2). Kleopatra, oğlunu İsis ve Osiris'in oğlu Horus ile özdeşleştirerek tanrısal bir statüye yükseltmiş (Ashton, 2003, s. 27; Brenk, 1992, s. 161; Grant, 2011, s. 107), kendisini ise tanrıça İsis'in yeryüzündeki tezahürü olarak “Yeni İsis” şeklinde sunmuştur (Ashton, 2008, ss. 138–139). Böylece anne–oğul ikilisi, geleneksel Mısır dini ile Ptolemaios hanedan propagandasını birleştiren kutsal bir hanedan modeli oluşturmuştur.

Caesarion, tasvirlerde henüz dört yaşında olmasına rağmen firavun olarak betimlenmiştir. 1861 yılında yok edilen Mammisi Tapınağı'nın kalıntılarında ait bazı çizim ve fotoğraflar, Caesarion'un babası Osiris'in öldürülmesinin intikamını alan genç Horus olarak tasvir edildiği sahneleri göstermektedir (Goudchaux, 2003, ss. 109–112). Caesarion ile Horus arasındaki bu ilişki, bir suikast sonucu öldürülen Caesar'ın Roma'da tanrı ilan edilmesiyle ilişkili olabilir. Bu görseller, firavun sanatının stilize edilmiş geleneklerini takip ettikleri için Caesarion'un gerçekte neye benzediği hakkında bize hiçbir şey anlatmaz (Gray-Fow, 2014, s. 44). Aynı durum Dendera'daki Hathor Tapınağı'nın güney duvarında bulunan Caesarion tasviri için de geçerlidir. Burada hem Kleopatra hem de Caesarion, Mısır'ın hükümdarları olarak tanrılara adaklar sunarken betimlenir ancak Caesarion henüz bir çocuk olmasına rağmen kendisinden önceki firavunların biçimsel tarzında yetişkin bir kral olarak gösterilir (Lloyd, 2000, s. 420; Preston, 2009, ss. 148, 151). Bu nedenle tapınakta yer alan kabartma, Caesarion'un gerçek özellikleri hakkında hiçbir ipucu vermez. Diğer yandan bu tasvir, Kleopatra'nın oğlunu Mısırlı tebaası için gerçek bir firavun olarak

sunma kararlılığını gösterirken, onun bir gün yalnızca nominal bir hükümdar olmaktan ziyade gerçek bir hükümdar olarak annesinin yerini almasının planlandığını da düşündürmektedir (Gray-Fow, 2014, s. 49).

Caesarion'un doğduğu tarih kadar, biyolojik babasının Caesar olup olmadığı da tartışmalıdır (Fraser, 1961, s. 144). Caesar'ın Mısır'dan ayrılmasından sonra dünyaya gelen çocuk, bu belirsizlik nedeniyle doğumuyla birlikte büyük bir politik tartışmayı da beraberinde getirmiştir (Grant, 2011, s. 104). Bebek dünyaya geldiğinde İskenderiye halkı, Caesar'a çok benzeten ve yürüyüşü ile görünüşünü Caesar'dan aldığı düşünülen bu çocuğa alaycı bir yaklaşım sergilemiştir. İskenderiyeliler ona “Küçük Caesar” yani “Caesar'ın yavrusu ya da dölü” anlamına gelen bir lakap takarak “Caesarion” diye seslenmişlerdir (Paterson, 2009, ss. 137–138; Plutarkhos, 1992, 54; Tyldesley, 2008, ss. 100–101). Yunanlı bazı antik yazarlar da çocuğun fiziksel özelliklerinin ve yürüyüş tarzının Caesar'la olan bu benzerliğini aktarır. Kleopatra ise İskenderiye halkının bu alaycı yaklaşımına karşılık çocuğun Caesar'ın meşru oğlu olduğunu tüm dünyaya ilan etmek amacıyla ona Caesar adını vermiştir. Kraliçe, bu isme kendi babasının soyundan gelen geleneksel unvanı da ekleyerek çocuğu XV. Ptolemaios Caesarion olarak adlandırmıştır (Cassius Dio, 1914, 47.31). Resmî kayıtlarda ve Ptolemaios krallarının kronolojik listesinde ise çocuk XV. Ptolemaios olarak kaydedilmiştir. Antik yazarlardan Plutarkhos da bu belirsizliğe değinerek “Caesarion'dan, Kleopatra'yı gebe bırakmış olan Caesar'dan olduğu sanılan çocuk” olarak bahsetmektedir (Plutarkhos, 1992, 54). Caesarion'un babasının kim olduğu yönündeki bu tartışmalar, yalnızca biyolojik bir mesele değil, arka planı oldukça karmaşık politik bir olaydı. Bu durum, Caesar'ın ölümünden sonra Roma'da büyük bir miras ve meşruiyet sorunu yaratmaya devam etmiş nitekim Kleopatra'nın ölümünün ardından da politik bir kriz olarak varlığını sürdürmüştü (Roller, 2010, 64). Caesar'ın

gayrimeşru da olsa biyolojik bir oğlunun varlığı, onun evlatlık varisi olan Octavianus için siyasi açıdan ciddi bir tehdit teşkil ediyordu. Bu çocuk, Octavianus'un meşruiyetine gölge düşürebilecek tanrı vergisi bir hasımdı. Nitekim bir süre sonra Octavianus, bu çocuğun Caesar'dan olmadığı yönündeki karşı propagandasını askerî gücüyle birleştirecek ve İskenderiye'nin düşüşünün ardından Caesarion'un hayatına son verdirecektir (Suetonius, Tanrısal Iulius Caesar, 52; Cassius Dio, Roman History, 47.31).

Caesarion'un babasının kim olduğu yönündeki bu tartışmalar, yalnızca biyolojik bir mesele değil, arka planı oldukça karmaşık politik bir olaydı. Bu durum, Caesar'ın ölümünden sonra Roma'da büyük bir miras ve meşruiyet sorunu yaratmaya devam etmiş nitekim Kleopatra'nın ölümünün ardından da politik bir kriz olarak varlığını sürdürmüştü (Roller, 2010, s. 64). Caesar'ın gayrimeşru da olsa biyolojik bir oğlunun varlığı, onun evlatlık varisi olan Octavianus için siyasi açıdan ciddi bir tehdit teşkil ediyordu. Bu çocuk, Octavianus'un meşruiyetine gölge düşürebilecek tanrı vergisi bir hasımdı. Nitekim bir süre sonra Octavianus, bu çocuğun Caesar'dan olmadığı yönündeki karşı propagandasını askerî gücüyle birleştirecek ve İskenderiye'nin düşüşünün ardından Caesarion'un hayatına son verdirecektir (Cassius Dio, 1914, 47.31; Suetonius, 2008, 52).

Caesarion'un Caesar'ın oğlu olma ihtimali yüksek görülse de hem antik hem de modern kaynaklarda bu babalık iddiasıyla ilgili farklı görüşler mevcuttur (Burstein, 1985, ss. 144–145; Goldsworthy, 2014, s. 74). Marcus Antonius, Caesar'ın bu çocuğu kabul ettiğini, hatta Gaius Matius, Gaius Oppius ve Caesar'ın diğer yakın arkadaşlarının da bu duruma vakıf olduklarını senatoya açıklamıştır (Cassius Dio, 1914, 47. 31; Suetonius, 2008, 52). Nitekim Caesarion'un Caesar'ın soyundan geldiği meselesi bir dönem Roma senatosunda da onay görmüştür. Ancak Caesarion biyolojik olarak Caesar'ın oğlu olsa bile, Roma

kanunlarına göre onun yasal varisi olamazdı. Annesi Kleopatra yabancı bir kadın olduğu için Roma hukuku Caesarion'u ancak yabancı bir varis olarak kabul ediyordu. Buna karşın Caesar'ın yakın çevresinden Gaius Oppius, çocuğun Caesar'dan olmadığını kanıtlamak amacıyla bir kitap yayımlayarak aksi yönde bir propaganda yürütmüştür (Suetonius, 2008, 52). Cicero da Caesar'ın suikastından sonra, MÖ 11 Mayıs 44 tarihinde Atticus'a yazdığı bir mektupta Kleopatra'nın Caesar'dan olan oğlu Caesarion'dan bahseder. Ünlü hatip bu mektubunda çocuğun Caesar tarafından reddedildiğine dair söylentilere değinerek duyduklarının doğru olmasını ümit ettiğini belirtir (Cicero, 1961, 14.20). Bazı modern yazarlara göre Caesar, Caesarion'un babalığını resmen kabul etmemiş ve bu mevzuda sessizliğini korumuştur (Kuhlman, 2002, s. 246; Toher, 2009, s. 234). Zira o sırada hâlâ Romalı bir kadınla evli olan Caesar'ın, başka bir kadından dünyaya gelen gayrimeşru bir çocuğu tanınması yasal olarak imkânsızdı. Öte yandan Caesar, ya gerçekten Caesarion'un babası olmadığı için ya da Roma ve Mısır'ın ortak varisi konumundaki bu çocuğu bekleyen siyasi tehlikelerin farkına vardığı için sessiz kalmayı tercih etmiş olabilir. Onun bu mesafeli tavrı, Kleopatra ile olan ilişkisini önemsemediği, hatta ortada iddia edildiği gibi bir ilişkinin dahi bulunmadığı yönündeki yorumları beraberinde getirmiştir. Buna karşın Suetonius'a göre Caesar, Kleopatra'ya olan aşkından ötürü adeta kendini kaybetmiş, hatta kraliçenin bu bebeğe “Caesarion” adını vermesine dahi müsaade etmişti (Suetonius, 2008, 52; Tyldesley, 2008, s. 102).

Görüldüğü üzere kimileri Kleopatra'nın bu çocuğunun Caesar'dan olduğunu onaylamış, kimileri de aksini savunmuş olsa da Caesarion'un ebeveynlik durumu Mısır tahtı için şüpheli değildi. Kökeni hem Roma'ya hem de Mısır'a dayanan bu çocuk, Mısır'ın bağımsızlığını ve iki güç arasındaki uzlaşmayı temsil ediyordu (Southern, 2001, s. 123). Öte yandan Caesar,

Caesarion'un biyolojik babası olsun ya da olmasın, kesin olan tek şey bu durumun Roma yasalarına ve toplumsal normlarına uygun olmamasıydı. Meşru bir evlilikten doğmadığı için Caesarion Roma vatandaşı sayılmıyor ve kendisine vatandaşlık hakkı da tanınmıyordu. Bu nedenle ilk etapta Romalı politikacılar tarafından ciddi bir figür olarak önemsenmemiş yalnızca Caesar ile Kleopatra'nın evlilik dışı ilişkisinin somut bir kanıtı olarak görülmüştü (Paterson, 2009, ss. 137–138).

MÖ 15 Mart 44'te gerçekleşen senato toplantısında Caesar'a düzenlenen suikastın ardından Kleopatra'nın Roma'daki tüm stratejisi boyut değiştirdi (Plutarkhos, 1992, 14; Suetonius, 2008, 80, 82). Oğlunun Caesar'dan olduğunu ispatlayarak meşruiyet sağlamak ve böylece hem kendisini hem de çocuğunu güvenceye almak amacıyla bir süredir Roma'da bulunan Kleopatra bu trajik gelişmeyle birlikte tüm hayallerinden vazgeçmek zorunda kaldı (Cassius Dio, 1914, 43.20, 43.27; Cicero, 1961, 14.4, 14.8, 15.20; Suetonius, 2008, 37). Kraliçenin, resmî olarak Calpurnia ile evli olan Caesar'ın Tiber Nehri kıyısındaki villasında, resmî eşi ve erkek kardeşi XIV. Ptolemaios ile birlikte ikamet etmesi zaten Romalıların tepkisini çekmişti. Romalılar, yabancı bir kadının kentte gayrimeşru şekilde barınmasını ahlaki bulmuyor ve kraliçeyi “maitresse en titre/diktatörün metresi” olarak adlandırıyorlardı (Cassius Dio, 1914, 43.27; Cicero, 1961, 14.20, 15.4). Antik yazarlardan Cicero da mektuplarında bu ahlaki rahatsızlığı dile getirmiş, kraliçenin Caesar'ın villasında kalmasını Roma'daki ahlaki çöküşün bir timsali olarak görerek, suikasttan birkaç hafta sonra Kleopatra'nın Roma'yı terk etmesinden duyduğu memnuniyeti açıkça ifade etmiştir (Cicero, 1961, 14.8.1, 15.4).

Senato'daki suikast sonucunda Kleopatra yalnızca hamisini değil, kendisine yol gösteren stratejik vizyon sahibi bir müttefiki de kaybetmişti (Velleius Paternulus, 1961, 2). Güvenlik gerekçesiyle suikasttan sonraki bir ay içinde on üç yaşındaki eşi

XIV. Ptolemaios ve üç yaşındaki oğlu Caesarion ile birlikte Mısır'a dönen kraliçe, İskenderiye'ye varışının hemen ardından radikal bir hamle yaptı. MÖ 44 yılının Eylül ayında, taht ortağı ve erkek kardeşi olan XIV. Ptolemaios'un öldürülmesi emrini vererek onu ortadan kaldırdı (Cicero, 1961, 14.8.1, 15.4). Bu tasfiyenin ardından Kleopatra, yegâne varisi konumundaki üç yaşındaki oğlu Caesarion'u "Ptolemaios XV" unvanıyla kendisiyle eş hükümdar olarak tahta çıkardı (Caesar, 1955, 33; Caesar, 2007, 3.107–108). Hem Caesar'ın hem de kendisinin yasal varisi olan oğlunu hükümdar yaparak konumunu güçlendirmeyi amaçlayan Kleopatra, bu yeni statüyü ve kendi iktidarını koruyabilmek için gelecekte yine bir Roma desteğine ihtiyaç duyacağını farkındaydı. Bu durum, onu ilerleyen süreçte yeni bir Romalı güç odağı olan Marcus Antonius ile yakınlaşmaya sevk edecekti.

4. MARCUS ANTONİUS-KLEOPATRA İTTİFAKI VE ÇOCUKLARIN POLİTİK ROLÜ

Caesar'ın MÖ 44 yılında öldürülmesinin ardından Roma'daki siyasi dengeler de değişmişti. Octavianus, Marcus Antonius ve Lepidus arasında II. Triumvirlik kurulmuştur. Philippi Savaşı'nda Brutus ve Cassius'un yenilmesiyle triumvirler Roma dünyasının hâkimi olmuş, doğu eyaletleri Antonius'a bırakılmıştır (Appian, 1899, 5.1.1; Suetonius, 2008, 13). Parth seferi için güçlü bir müttefike ihtiyaç duyan Antonius, stratejik öneme sahip Mısır'ın kraliçesi Kleopatra ile ittifak kurmuştur. Caesar'ın ölümünden sonra siyasi desteğini korumak isteyen Kleopatra da Antonius'u Roma'daki en güçlü müttefik olarak görmüş ve bu iş birliğini kendi hanedan politikası açısından fırsata dönüştürmeye çalışmıştır. Böylece tarafların ortak çıkarları doğrultusunda kurulan Antonius–Kleopatra ittifakı,

Roma'nın doğu siyasetine yeni bir yön vermiş ve hem yerel hem de uluslararası düzeyde önemli siyasi sonuçlar doğurmuştur.

Kleopatra ve Antonius ittifakı MÖ 41 yılında Tarsus'ta başladı. Burada gerçekleşen törensel buluşmada yaklaşık on yıl sürecek olan duygusal yakınlaşma ve siyasi ittifakın temelleri atıldı. Görkemli ziyafetler ve eğlencelerin düzenlendiği buluşmadan sonra İskenderiye'ye gittiler (Appian, 1899, 5.1.8–9; Athenaeus, 1854, 4.29; Cassius Dio, 1914, 48.24; Huzar, 1986, s. 109; Plutarkhos, 1992, 26–29). İskenderiye'de birlikte geçirilen kısa bir dönemin ardından Antonius, Parth tehdidi ve Roma'daki siyasi gelişmeler nedeniyle doğuya yönelmek zorunda kaldı. Bu süreçte Kleopatra ile ilişkisini askıya alan Antonius, Octavianus ile uzlaşarak Octavia ile evlendi ve Roma'daki konumunu güçlendirmeye çalıştı. Ancak Parth seferi için ihtiyaç duyduğu askerî ve mali desteği Octavianus'tan alamayınca yeniden doğuya yöneldi. MÖ 37 yılında Antakya'da Kleopatra ile tekrar bir araya gelen Antonius, onun sağladığı büyük askerî ve ekonomik destek sayesinde Parth hazırlıklarını sürdürdü. Bunun karşılığında MÖ 36 yılında yapılan bu ittifakla birlikte Antonius, kraliçeye ve çocuklarına toprak bağışında bulundu. Roma hâkimiyetinde olan Fenike, Koile–Suriye, Kıbrıs, Kilikya'nın büyük bir kısmını ve Arabistan'ın bir bölümünü kraliçeye hediye etti. Ayrıca bağlı krallıklarla ilgili düzenlemeler kapsamında bu bölgelerin yöneticilerine de toprak bağışında bulunuldu. Bu bağışlarla birlikte Mısır, Antonius'un Parth seferi için sağlam bir tedarik üssü haline geldi. Ancak Roma'nın himayesindeki toprakların Kleopatra'ya ve bağlı krallara hibe edilmesi Romalıları rahatsız etmişti (Plutarkhos, 1992, 36–37).

Romalıları rahatsız eden bir diğer husus Antonius ve Kleopatra'nın çocuklarıydı. Kleopatra'nın biri Caesar'dan, üçü Antonius'tan olmak üzere dört çocuğu oldu. Bu çocuklardan ilki Caesar'dan olan Caesarion'du. İkizleri Kleopatra Selene ile Alexander Helios ve dördüncü ve son çocuğu Ptolemaios

Philadelphos ise Marcus Antonius'tan dünyaya gelmişti. İkizlerin, Antonius'un Roma'ya dönmek üzere İskenderiye'den ayrılmasından sonra, yani MÖ 40 yılının sonbaharında doğduğu düşünülmektedir (Plutarkhos, 1992, 36; Suetonius, 2008, 17). Dördüncü çocukları olan Ptolemaios Philadelphos ise MÖ 36 yılının Ağustos veya Eylül ayında dünyaya geldi. Plutarkhos'a göre Antonius, MÖ 40 yılının mart ayında İskenderiye'den ayrıldıktan sonra dünyaya gelen ikizleri görmemişti. Antonius bu çocukların varlığından onlar üç yaşındayken haberdar olmuştu. İkizlerin adının ilk kez kayıtlarda geçmesi MÖ 34 yılında, Antonius'un Kleopatra'ya toprak bağışı sırasında olmuştur. Alexander Helios ve Kleopatra Selene adını verdiği ikizlerini yasal mirasçısı olarak gösterdiğini açıklayan vasiyetinin Octavianus tarafından senatoda okunmasıyla Antonius, Roma'da devlet düşmanı ilan edildi (Cassius Dio, 1914, 50.25; Plutarkhos, 1992, 36; Suetonius, 2008, 17).

Marcus Antonius'un çocukları olmalarına rağmen, Romalı olmayan “yabancı” bir anneden doğmuş olmaları nedeniyle bu çocuklar da Caesar'ın oğlu olan Caesarion örneğinde olduğu gibi Roma siyasal çevreleri tarafından meşru kabul edilmemiştir. Romalıların yabancı bir kadından dünyaya gelen bu çocuklara yaklaşımı, onların da Caesarion ile benzer bir dışlanma sürecine maruz kaldığını göstermektedir. Bununla birlikte Antonius'un çocukları ile Caesarion arasında önemli bir siyasal ve hukuksal fark bulunmaktaydı. Caesarion'un babası Caesar, onun meşruiyet tartışmalarının yoğunlaştığı dönemde hayatta değildi buna karşın Antonius'un çocukları Roma siyasi gücünü hâlen temsil eden ve aktif konumunu sürdüren Marcus Antonius'un soyundan gelmekteydi. Dolayısıyla bu çocuklar Roma hukukunda ve siyasal dengelerinde Caesarion'a kıyasla daha güçlü bir potansiyel meşruiyet zemini ve siyasi ağırlık taşımaktaydı (Evans, 1931, s. xxxviii).

Antonius'un Kleopatra'dan çocukları olması, bu çocuklara ve kraliçeye toprak bağışında bulunması Roma'da iyi karşılanmamıştı. Antonius'un “Roma İmparatorluğu'nun büyüklüğünün, krallıkları ele geçirmekten çok krallıklar vermekten oluştuğu” yönündeki söylemi Romalıların tepkisini daha da artırdı. Fakat Antonius, bu tepkilere aldırmaz etmeden doğru politikasını sürdürdü (Plutarkhos, 1992, 36). Crassus'un geçmişte Parthlar karşısında aldığı büyük yenilginin intikamını almak amacıyla Kleopatra'yı Mısır'a geri gönderdi ve sefer hazırlıklarına hız verdi. Ayrıca kendisine bağlı bir krallık olan Armenia'dan sağladığı altı bin atlı ve yedi bin yaya asker desteği ile savaş için gerekli hazırlıkları tamamlayarak büyük Parth seferini başlattı (Plutarkhos, 1992, 37).

4.1. Parth Savaşı

MÖ 36 yılında Antonius'un ordusunun Euphrates'i (Fırat) geçmesiyle birlikte Parth Savaşı başladı. Fakat Antonius'un güven vermeyen müttefikleri başta olmak üzere bölgenin çetin coğrafyası ve uyguladığı hatalı strateji, savaşın gidişatını onun aleyhine çevirdi. Plutarkhos'a göre Antonius, “kendi akli yeteneklerine hâkim değildi, sanki bazı uyuşturucuların ya da büyüünün etkisi altındaymış gibi gözleriyle devamlı Kleopatra'yı arıyordu ve düşmanları yenmekten çok kendi dönüşünü çabuklaştırmayı düşünüyordu.” Phraates'in telkin ettiği rota üzerinde tertiplenen Parth pususu, Antonius'un ordusunda ağır zayıyata yol açtı ve aldığı bu yenilgi sonrasında Kleopatra ile birlikte İskenderiye'ye döndü. Böylece amacına ulaşan Kleopatra, generalini yanına çekmeyi başardı ve ikili tıpkı eski günlerdeki gibi Mısır sarayında lüks ve eğlence içinde yaşamaya başladı (Iosephus, 1998, 13.181; Plutarkhos, 1992, 37–45, 50–51; Strabo, 1967, 6. 4).

4.2. İskenderiye Bağışları

MÖ 34 yılında gerçekleştirilen İskenderiye Bağışları, Marcus Antonius'un Kleopatra ve çocuklarının lehine doğu topraklarını yeniden düzenlediği önemli bir siyasi gösteri niteliği taşımaktadır. İskenderiye'deki gymnasiumda düzenlenen törende Kleopatra kendisini “Yeni İsis” olarak sunarken Marcus Antonius Dionysos kimliğiyle temsil edilmiştir (Athenaeus, 1854, 4.29; Cassius Dio, 1914, 49. 41, 50. 5; Plutarkhos, 1992, 54; *OGIS 195* URL-3). Törende Caesarion ve Antonius'un çocuklarına doğudaki çeşitli bölgeler verildi. Özellikle Caesarion, Caesar'ın meşru oğlu ve Mısır'ın ortak hükümdarı ilan edilmişti. Bu gelişme, Kleopatra'nın Caesar ile olan ilişkisini ve Caesarion'un meşruiyetini resmî düzeyde teyit eden önemli bir propaganda hamlesi olmuştur.

Roma kamuoyunda büyük tepki uyandıran bu tören, Antonius'un Roma siyasal geleneklerinden uzaklaştığı ve doğu monarşik anlayışına yöneldiği düşüncesini güçlendirmişti (Charles, 2007, s. 53). Antonius'un Kleopatra ve çocuklarına toprak bağışlaması senatoda tepkilere yol açtı ve rakiplerini harekete geçirmişti. Octavianus, Roma geleneklerine aykırı bulduğu toprak bağışına karşı propaganda başlattı (Cassius Dio, 1914, 50. 4; Plutarkhos, 1992, 55). Roma ile İskenderiye arasında baş gösteren bu kriz, ilk etapta karşılıklı propaganda faaliyetleriyle sürdürülmüş, ardından büyük bir deniz savaşına dönüşmüştür (Cassius Dio, 1914, 50. 25). Antonius'un Roma'ya ait toprakların bir kısmını Kleopatra'ya ve onun çocuklarına hediye etmesi, Octavianus'un yürüttüğü propagandanın temel argümanı oldu (Cassius Dio, 1914, 50. 25). Toprak bağışının yanı sıra Antonius'un Armenia seferinde kazandığı sözde galibiyet için düzenlediği zafer töreni, Antonius'un bu törende bir Romalı gibi değil bir doğulu gibi davrandığı, törenin ise Roma'daki askerî zafer kutlamalarına hiçbir şekilde benzemediği iddiasındaki

Romalı yazarların propagandasına dahil oldu (Ashton, 2008, s. 159).

Yaşanan gelişmeler savaşı kaçınılmaz kılmıştı. Romalıların tam desteğini arkasına alan Octavianus'un savaş ilan etmesiyle birlikte hazırlıklar başlamıştı. Octavianus, Antonius'un tüm yetkilerini elinden almak için derhal bir senato kararı çıkarttı. Böylece savaş için gerekli olan insan gücü, para ve askerî mühimmat süratle toplandı. Süreç, halkın da dahil olduğu büyük bir iş birliği içinde gerçekleşti. Ayrıca Galya, İspanya, Illyricum, Libya, Sicilya ve Sardinya başta olmak üzere, savaşa diğer bölgelerden de yoğun destek geldi (Cassius Dio, 1914, 50. 4–6; Plutarkhos, 1992, 58, 60–61). Askerî destek arayışına giren Antonius, ordu komutasını devrettiği Canidius'tan yardım istedi ve ona on altı lejyonla denize açılması talimatını verdi. Böylece başta Kleopatra olmak üzere doğudaki pek çok hükümdar Antonius'a yardım etmek üzere savaşa katıldı. Kendisine sadakat yemini eden müttefiklerinin tam desteğini alan Antonius, böylelikle savaş hazırlıklarını tamamladı (Cassius Dio, 1914, 50. 6; Plutarkhos, 1992, 61; Reinhold, 1982, s. 99).

4.3. Actium Savaşı

Doğu ve Batı'nın hamisi olmayı amaçlayan taraflar arasında gerçekleşen ve antik dönemin en büyük deniz savaşlarından biri olan Actium Savaşı, 2 eylülde başladı (Cassius Dio, 1914, 50. 31, 50. 32–35; Florus, 1962, 2. 21. 4; Goudchaux, 2003, s. 111; Plutarkhos, 1992, 65; Sheppard, 2009, s. 61; Takacs, 1995, s. 269). Ancak savaş devam ederken Kleopatra aniden kaçmaya başladı. Savaştan kaçan ilk lider Kleopatra olmuş, Antonius da onu takip etmişti (Florus, 1962, 2. 21. 8; Lange, 2011, s. 615; Wisniewska, 2012, s. 152). Kleopatra ile Antonius'un savaştan kaçmalarıyla savaşmadan yenik pozisyona düştüler. Antonius'un kaçığının kesinleşmesi ve komutanları Canidius'un da gece ordugahtan kaçması üzerine harekete geçen

askerler, Octavianus'un tarafına geçtiler (Cassius Dio, 1914, 50.31–35; Grummel, 1954, s. 360; Plutarkhos, 1992, 68; Velleius Paterculus, 1961, 2. 85, 2. 87).

Bir süre sonra Canidius ve Büyük Herodes'in bazı lejyonlarla birlikte Octavianus'un tarafına geçmesi, Antonius'un Actium'daki ordusunun tamamen dağıldığını ve Mısır dışındaki hiçbir bölgenin artık kendi egemenliğinde kalmadığını ortaya koyuyordu. Üstelik diğer müttefiklerinin de kendisini terk ettiğini öğrenince Pharos yakınlarındaki yapay adasında inşa ettiği Timonium adlı evinden ayrılarak İskenderiye'deki saraya dönen Antonius, kendini içkiye ve eğlenceye verdi (Plutarkhos, 1992, 69). Bu süreçte Antonius and Kleopatra birbirlerini onurlandırmaya devam ettiler. “[Antonius] Kleopatra'nın Caesar'dan olan oğlunu [Caesarion'u] yaş günü töreniyle genç erkekler arasına kattı.” (Plutarkhos, 1992, 71).

Actium Savaşı'ndan kaçtıktan sonra Mısır'a dönen Antonius ve Kleopatra, Octavianus'a elçiler göndererek uzlaşma talep ettiler. Octavianus'tan bazı isteklerde bulunan ikiliden Kleopatra, çocuklarının hayatını ve geleceğini güvence altına alabilmek adına Mısır krallığının kendilerinde kalmasını istedi. Antonius ise Atina'da veya Mısır'da sıradan bir vatandaş olarak yaşamasına müsaade edilmesini talep etti. Ancak Octavianus yalnızca Kleopatra'nın isteklerini dikkate aldı “Son bir kez barış girişiminde bulunan” Antonius'un isteklerini ise görmezden geldi (Strabo, 1967, 17.1.10; Suetonius, 2008, 17).

Bu süreçte Octavianus, savaş hazırlıklarına aralıksız devam ediyordu. MÖ 30 yılının temmuz ayı sonlarında İskenderiye önlerine gelen Octavianus hipodrom yakınlarında mevzilendi (Strabo, 1967, 17.1.10). Bunu haber alan Antonius da derhal ona karşı saldırıya geçti. Yapılan muharebeden galip ayrılan taraf Antonius oldu (Plutarkhos, 1992, 74; Strabo, 1967, 17.1.11). Yaşanan gelişmelerden büyük rahatsızlık duyan ve

kendine yakışır bir biçimde, cesurca savaşarak ölmek isteyen Antonius, Octavianus'a teke tek düello teklifinde bulundu. Ancak bu teklif Octavianus tarafından reddedildi. İki taraf arasındaki yeni mücadele, MÖ 1 Ağustos 30 sabahı Antonius'un hem karadan hem de denizden saldırısıyla başladı. Donanmalar birbirine yaklaştığı sırada Antonius'un kürekçileri, Octavianus'un askerlerini selamlayarak saf değiştirdi ve onun ordusuna katıldı. Böylece iki güç birleşerek kente doğru tek bir donanma halinde yol almaya başladı. Denizdeki bu saf değiştirme sürecine şahit olan atlı ve yaya birlikleri de vakit kaybetmeden Octavianus'un tarafına geçti (Florus, 1962, 2.21.9; Plutarkhos, 1992, 75–76).

Askerlerinin büyük çoğunluğunun düşmanı olan Octavianus'un tarafına geçtiğini gören Antonius, uğruna savaştığı Kleopatra'nın kendisini tuzığa düşürdüğünü iddia ederek geri çekildi. Kleopatra ise Antonius'un öfkesinden ve kendisine zarar vermesinden korktuğu için anıt mezara kaçtı. Kleopatra, kendisinin öldüğü yönündeki asılsız bir haberin Antonius'a bildirilmesi için haberciler gönderdi. Antonius, haberi alır almaz kraliçenin öldüğüne inanmıştı. Kendisini hayata bağlayan tek kişi olarak gördüğü Kleopatra'nın artık hayatta olmadığını düşünerek intihar etmeye karar veren Antonius, kılıcı kendine sapladı. Antonius yaralı halde hizmetçilerin yardımıyla anıt mezara getirildi. Ancak çok kan kaybettiği için Kleopatra'nın kollarında öldü (Florus, 1962, 2.21.9; Kostuch, 2014, s. 9; Plutarkhos, 1992, 64–77; Walker ve Higgs, 2001, s. 343, şek. 364, lev. 37). Antonius'un ölümüne çok üzülen Kleopatra Octavianus ile yaptığı görüşmeler sonrasında onun niyetini anladığı için artık yaşamak istemiyordu. Ölmek isteyen Kleopatra kendini öldürmek için hazırlıklara başlamıştı (Cassius Dio, 1914, 51.12–14; Plutarkhos, 1992, 86; Suetonius, 2008, 17). Octavianus ile görüşmesinin bir çözüm getirmeyeceğini düşünen Kleopatra, Roma'daki zafer töreninde esir olarak sergilenmektense ölmeyi

tercih etmiş ve intihara karar vermişti. Octavianus'un tüm önlemlerine rağmen Kleopatra, MÖ 12 Ağustos 30 tarihinde henüz otuz dokuz yaşında ölmüştü. Octavianus onun bir kraliçeye yakışır biçimde defnedilmesini emretmiş ve Antonius'un yanına gömülmesine de müsaade ederek onurlandırmıştı (Cassius Dio, 1914, 51.15; Hölbl, 2001, s. 248; Plutarkhos, 1992, 85-86; Suetonius, 2008, 17).

5. XV. PTOLEMAİOS CAESARİON DÖNEMİ

Kleopatra'nın ölümünün ardından, Mısır'ın Roma topraklarına resmen dâhil edildiği MÖ 30 yılının 31 Ağustos'una kadar geçen on sekiz günlük süreçte ülke idaresinin, Kleopatra'nın on altı yaşındaki oğlu Caesarion'da olduğu tahmin edilmektedir. Bu değerlendirme, İskenderiyeli Clemens'in, Kleopatra'nın bazı çocuklarının, özellikle Caesarion ve Kleopatra Selene'nin, kraliçenin ölümünden sonra ve Octavianus'un Mısır'ı ilhakından önce on sekiz gün boyunca hüküm sürdüğünü belirtmesine dayandırılmaktadır (Plutarkhos, 1992, 85). Caesarion'un bu tarihte tahta geçtiğine ilişkin bilgiler doğruysa, bu durum onun taht üzerinde ilk kez fiilen söz sahibi olduğu anlamına geliyordu. Bu süreçte kardeşleri Alexander Helios, Kleopatra Selene ve Ptolemaios Philadelphus, varislerden biri olan Caesarion'un geleceğini etkileyebilecek konumdaydı. Gerek duyulması hâlinde Alexander Helios ve Ptolemaios Philadelphus'un, anneleri Kleopatra ile birlikte eş hükümdar olarak tahta çıkarılabilecek olmaları, Caesarion'un mevcut konumunun güvenli olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte kardeşlerinin yaşça küçük olması, Kleopatra'nın en büyük çocuğu olan Caesarion'un lehine olsa da İskenderiye sarayında belirsiz bir figür olarak kalan teorik ve göstermelik bir kral olmaktan kurtulamamıştır (Charles, 2007, s. 52).

Bununla birlikte Octavianus'un Caesarion'u, Mısır'ın sözde kralı olarak kısa süreliğine de olsa tahtta bırakmayı düşünmüş olması pek olası görünmemektedir (Charles, 2007, s. 52). Nitekim bu tarihe kadar tam anlamıyla taht ortağı olamayan ve Ptolemaios hanedanının son egemen üyesi kabul edilen Caesarion'un tahtta kalış süresi, Octavianus'un Mısır'ı ele geçirmesinin hemen ardından idam ettirilmesi nedeniyle oldukça kısa sürmüştür. MÖ 30 yılında Ptolemaios hanedanına son veren Octavianus'un emriyle Caesarion'un on yedi yaşında öldürülmesi, bu sürecin nihai sonucunu oluşturmuştur. Caesar'ın gerçek varisi olarak Caesarion'un doğuda bir Julio-Ptolemaios hanedanı kurması kendisinin ya da soyundan birinin (İskender gibi) doğudan çıkıp Roma'yı ele geçirerek mirasına sahip çıkması, Kleopatra ile Caesar'ın en büyük siyasi ideallerinden biri olarak düşünülebilir. Ancak bu ideal gerçekleşmemiş ve ihanete uğrayan Caesarion, sonunda Octavianus'un eline düşmüştür. Octavianus, yaşamasına izin veremeyecek kadar tehkeliki gördüğü bu rakibin hayatına son vermiştir (Sheppard, 2009, s. 89).

Plutarkhos'un aktardığı anlatı şu şekildedir:

“Antony'nin çocuklarına gelince, Fulvia'dan olan oğlu Antyllus, eğitmeni Theodorus tarafından ihanet edilerek öldürüldü, askerler başını kestikten sonra, eğitmeni çocuğun boynunda taşıdığı son derece değerli taşı alıp kendi kuşağına dikti ve suçu inkâr etmesine rağmen, bu suçtan mahkûm edildi ve çarpmıha gerildi. Cleopatra'nın çocukları, hizmetçileriyle birlikte gözetim altında tutuldu ve cömert muamele gördü. Ancak, Julius Caesar'dan Cleopatra'nın oğlu olduğu söylenen Caesarion, annesi tarafından, bol hazine ile birlikte, Etiyopya üzerinden Hindistan'a gönderildi. Orada, Theodorus gibi bir başka eğitmen olan Rhodon, ona geri dönmesi için, Caesar'ın krallığı alması için davet ettiğini öne vererek ikna etti. Ancak Caesar bu konuyu

tartışırken, Areius'un şöyle dediği söyleniyor: Çok fazla Caesar iyi bir şey değildir.” (Plutarkhos, 1992, 81).

Bu ifade, Octavianus'un yalnızca Mısır üzerindeki egemenliğini değil, Caesar'ın mirası üzerindeki iddiasını da güvence altına almak için Caesarion'u ortadan kaldırdığı düşüncesini desteklemektedir. Öte yandan yaklaşık altmış yıl sonra Velleius, Octavianus'un merhametini överek kimsenin idam edilmediğini iddia etmiş olsa da bu anlatıda Caesarion'dan söz etmemiştir (Velleius Paterculus, 1961, 2.86.2).

Octavianus'un Caesarion'u öldürtme gerekçesi Plutarkhos'un bu aktarımında açık biçimde sezilmektedir. Areius'a atfedilen “Çok fazla Caesar iyi değildir” sözü, Caesarion'un Octavianus açısından yalnızca Mısır tahtına ilişkin bir sorun değil, aynı zamanda Caesar'ın mirası üzerinde potansiyel bir rakip olduğunu gösterir (Plutarkhos, 1992, 81). Caesar'ın gerçek varisi olduğu iddiası, Caesarion'u özellikle doğuda kurulabilecek bir Julio-Ptolemaios hanedanının odağı hâline getirebilirdi. Böyle bir ihtimal, onun ya da soyundan gelecek birinin bir gün doğudan Roma'ya yönelerek Caesar'ın mirası üzerinde hak iddia edebileceği düşüncesini beslemekteydi. Bu nedenle Octavianus açısından Caesarion'un hayatta kalması, yalnızca siyasal değil hanedanî meşruiyet bakımından da tehlikeli görülmüş olmalıdır (Sheppard, 2009, s. 89).

Kleopatra'nın ardından oğlu Caesarion da öldürülmüştür. Ancak ölümünden sonra cesedine ne olduğu bilinmemektedir. Octavianus, Mısırlıların hassasiyetini göz önünde bulundurarak muhtemelen bu konuda temkinli davranmıştır (Tyldesley, 2008, s. 202). Nitekim Cassius Dio'nun anlatısına göre Octavianus, intihar ederek yaşamına son veren Antonius'un cesedini Kleopatra'dan almamış ve onun görkemli biçimde gömülmesine izin vermiştir. Plutarkhos ve Cassius Dio'nun aktarımları, mumyalanan cesedin kraliyet usulüne uygun şekilde, büyük

olasılıkla Ptolemaioslara ait kraliyet mozolesinde defnedildiğine işaret eder (Cassius Dio, 1914, 51.11.5; Plutarkhos, 1992, 81). Octavianus'un mezar yeri olarak izin verdiği bu alan, muhtemelen Kleopatra'nın da defnedildiği yerd. Ancak söz konusu kraliyet mozolesi, İskenderiye'nin diğer bazı bölgeleriyle birlikte zamanla Akdeniz'in suları altında kaybolmuştur.

6. SONUÇ

Çalışmada Roma'nın gelecekteki hâkimi olarak öne çıkan Octavianus, Kleopatra'nın çocuklarına ve özellikle Caesarion'un Roma-Mısır ekseninde oluşturabileceği siyasi meşruiyet alanına yaşama imkânı tanınamıştır. Caesarion'un yaşamı, kendi iradesinden çok dönemin büyük siyasi aktörlerinin kararlarıyla biçimlenmiştir. Doğumundan itibaren annesi VII. Kleopatra'nın hanedan politikalarının, Caesar'ın mirasının, Antonius ile kurulan ittifakın ve nihayet Octavianus'un iktidar mücadelesinin merkezinde yer almıştır. İskenderiye Bağışları sırasında “Kralların Kralı” unvanıyla öne çıkarılması, onun Mısır tahtının varisi ve Roma siyaseti için sembolik bir tehdit unsuru olarak algılandığını göstermektedir. Bu nedenle Actium Savaşı sonrasında Antonius ve Kleopatra'nın yenilgisi, Caesarion'un da kaderini belirlemiştir. Kleopatra'nın ölümü ve ardından Caesarion'un ortadan kaldırılmasıyla Ptolemaios soyunun devam ihtimali ve Mısır'daki Hellenistik krallık geleneği de sona ermiştir. Böylece Büyük İskender'in ölümünden sonra yaklaşık üç asır boyunca varlığını sürdüren Ptolemaios hanedanı, MÖ 30 yılında tarih sahnesinden çekilmiş; Mısır ise Roma dünyasının hegemonyası altına girmiştir. Caesarion'un ölümüyle Mısır, bağımsız bir krallık olmaktan çıkarak Roma İmparatorluğu'nun özel statülü bir eyaletine dönüşmüştür. Octavianus'un MÖ 27 yılında Augustus unvanını almasından sonra Mısır'ı kişisel denetimi altında tutması ve senatör sınıfına mensup kişilerin

imparator izni olmaksızın ülkeye girişini sınırlandırması, bölgenin ekonomik ve stratejik önemini göstermektedir. Buna rağmen Mısır'daki yerel gelenekler tamamen ortadan kalkmamış Roma imparatorları tapınak duvarlarında uzun süre firavun görünümünde tasvir edilmeye devam etmiştir. Bu durum, siyasi egemenlik değişse de kültürel sürekliliğin belirli ölçülerde korunduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Caesarion, antik dünyanın en güçlü iki siyasi geleneğinin kesişim noktasında yer alan, fakat bu konumun sağladığı imkânlardan çok yarattığı tehdit nedeniyle tarihten silinen bir hükümdar adayıdır. Onun kısa yaşamı, Hellenistik monarşilerin sonu ile Roma imparatorluk düzeninin başlangıcı arasındaki geçişi anlamak bakımından önemli bir örnek sunmaktadır. Caesarion üzerine yapılacak yeni çalışmaların, antik yazarların aktarımlarını nümizmatik bulgular, epigrafik veriler, Mısır tapınak kabartmaları ve Roma propaganda diliyle birlikte değerlendirmesi gerekir. Böylece hem Caesarion'un tarihsel konumu hem de Ptolemaios Mısır'ının Roma egemenliğine geçiş süreci daha net anlaşılabilir.

KAYNAKÇA

- Appian. (1899). *The foreign wars: The Syrian wars* (H. White, Çev.). New York, NY: The Macmillan Company.
- Arrianos. (2005). *İskender'in seferi* (H. H. Erdemir, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ashton, S. A. (2003). Cleopatra: Goddess, ruler or legend. S. Walker ve S. A. Ashton (Ed.), *Cleopatra reassessed* içinde (ss. 25–30). London, England: The British Museum Occasional Paper.
- Ashton, S. A. (2008). *Cleopatra and Egypt*. Oxford, England: Blackwell Publishing.
- Athenaeus. (1854). *The Deipnosophists, or banquet of the learned: Volume I* (C. D. Yonge, Çev.). London, England: Benediction Classics.
- Balsdon, J. P. V. D. (1967). *Julius Caesar: A political biography*. New York, NY: Atheneum.
- Barnes, T. (2009). The first emperor: The view of late antiquity. M. Griffin (Ed.), *A companion to Julius Caesar* içinde (ss. 277–287). Oxford, England: Wiley-Blackwell Publishing.
- Bennett, C. (2002). The chronology of Berenike III. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 139, 143–148.
- Bevan, E. R. (1927). *The house of Ptolemy: A history of Egypt under the Ptolemaic dynasty*. London, England: Methuen Publishing.
- BGU XIV 2367: <https://papyri.info/ddbdp/bgu;14;2376dupl> (e.t. 10.05.2026).
- Brazil, W. (2014). İskenderiye: Eski Dünya'nın merkezi. R. Macleod (Der.), *İskenderiye Kütüphanesi: Antik*

Dünyanın Öğrenim Merkezi içinde (ss. 53–81). Ankara: Dost Kitabevi.

- Brenk, F. E. (1992). Antony-Osiris, Cleopatra-Isis: The end of Plutarch's Antony. P. A. Stadter (Ed.), *Plutarch and the historical tradition* içinde (ss. 159–182). London, England: Routledge.
- Burstein, S. M. (2004). *The reign of Cleopatra*. London, England: Greenwood Press.
- Caesar. (1955). *Alexandrian War, African War, Spanish War* (A. G. Way, Çev., Cilt 3). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Caesar. (2007). *İç Savaş (Commentarii de Bello Civili)* (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Cassius Dio. (1914). *Roman History: Vol. 3. Books 36–40* (E. Cary, Çev.). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Chamoux, F. (2002). *Hellenistic Civilization* (M. Roussel ve M. Roussel, Çev.). Oxford, England: Blackwell Publishing.
- Charles, D. (2007). The last pharaoh: Caesarion and the political dynamic of the late Ptolemaic court. *Antichthon*, 41, 44–58.
- Charles, M. B. (2007). What to do with Caesarion: Antony and the donations of Alexandria. *Acta Classica*, 50, 35–56.
- Cicero, M. T. (2004). *Epistulae ad Familiares* (D. R. S. Bailey, Çev.). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Cicero. (1961). *Letters to Atticus* (E. O. Winstedt, Çev., Cilt 3). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Delaney, A. E. (2014). Reading Cleopatra VII: The crafting of a political persona. *The Kennesaw Journal of Undergraduate Research*, 3(1), 1–9.

- Eusebius. (2008). *Chronicle* (R. Bedrosian, Çev.). Long Branch, NJ: Sources of the Armenian Tradition.
- Evans, J. A. (1931). *Daily life in the Hellenistic age: From Alexander to Cleopatra*. London, England: The Greenwood Press.
- Fischer-Bovet, C. (2014). *Army and society in Ptolemaic Egypt*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Florus. (1962). *Epitome of Roman history* (E. S. Forster, Çev.). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Fraser, P. M. (1961). *Alexandrian chronology*. Oxford, England: Clarendon Press.
- Goldsworthy, A. (2014). *Antony and Cleopatra*. New York, NY: Yale University Press.
- Goudchaux, G. W. (2003). Cleopatra the seafarer queen: Strabon and India. S. Walker ve S. A. Ashton (Ed.), *Cleopatra reassessed* içinde (ss. 109–112). London, England: British Museum Press.
- Grant, M. (2011). *Cleopatra*. London, England: Hachette Publishing.
- Gray-Fow, M. (2014). The mental health of Caesarion: A prosopographical study. *The Ancient History Bulletin*, 28(1–2), 41–56.
- Grummel, W. C. (1954). The Cleopatra Ode. *The Classical Journal*, 49(8), 359–361.
- Hölbl, G. (2001). *A history of the Ptolemaic Empire* (T. Saavedra, Çev.). London, England: Routledge.
- Huzar, E. G. (1986). Mark Antony: Marriages vs. careers. *The Classical Journal*, 81(2), 97–111.

- Iosephus, F. (1998). *The works of Iosephus: New updated edition* (W. Whiston, Çev.). New York, NY: Hendrickson Publishers.
- Jones, P. J. (2006). *Cleopatra: A sourcebook*. Norman, OK: University of Oklahoma Press.
- Kleiner, D. E. E. (2005). *Cleopatra and Rome*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kostuch, L. (2014). The death of Mark Antony and the Greek concept of suicide. *The Ancient History Bulletin*, 28(3–4), 1–15.
- Kuhlman, E. (2002). *A to Z of women in world history*. New York, NY: Facts on File Library of World History.
- Lange, C. H. (2011). The Battle of Actium: A reconsideration. *The Classical Quarterly*, 61(2), 608–623.
- Lord, L. E. (1938). The date of Julius Caesar's departure from Alexandria. *The Journal of Roman Studies*, 28, 19–40.
- Lucan. (1962). *The Civil War (Pharsalia): Books I–X* (J. D. Duff, Çev.). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- OGIS 129 <https://www.attalus.org/docs/ogis/s129.html> (e.t. 01.05.2026).
- OGIS 195 <https://www.attalus.org/docs/ogis/index.html> (e.t. Tarihi: 05.05.2026).
- Paterson, J. (2009). Caesar the man. M. Griffin (Ed.), *A companion to Julius Caesar* içinde (ss. 126–140). Oxford, England: Wiley-Blackwell Publishing.
- Pincock, R. (2008). The bronze coinage of Cleopatra VII from Cyprus. *The Numismatic Chronicle*, 168, 1–17.
- Plutarkhos. (1992). *Marcus Antonius (Vitae Parallelae)* (M. Özaktürk, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Plutarkhos. (2007). *İskender ve Caesar (Vitae Parallelae)* (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Pomeroy, S. B. (1984). *Women in Hellenistic Egypt: From Alexander to Cleopatra*. New York, NY: Schocken Books.
- Ray, J. (2003). Cleopatra in the Temples of Upper Egypt: The evidence of Dendera and Armant. S. Walker ve S. A. Ashton (Ed.), *Cleopatra reassessed* içinde (ss. 9–12). London, England: The British Museum Occasional Paper.
- Reinhold, M. (1982). The declaration of war against Cleopatra. *The Classical Journal*, 77(2), 97–103.
- Roller, D. W. (2010). *Cleopatra: A biography*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Sheppard, S. (2009). *Actium 31 BC: The downfall of Antony and Cleopatra*. Oxford, England: Osprey Publishing.
- Skeat, T. C. (1953). The last days of Cleopatra: A chronological problem. *The Journal of Roman Studies*, 43, 98–100.
- Southern, P. (2001). *Julius Caesar*. Stroud, England: Tempus.
- Strabo. (1967). *Geography (Geographika): Volume VIII, Book XVII and General Index* (H. L. Jones, Çev.). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Suetonius. (2008). *On İki Caesar'ın Yaşamı (De Vita Caesarum)* (F. Telatar ve G. Özaktürk, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tait, J. (2003). Cleopatra by name. S. Walker ve S. A. Ashton (Ed.), *Cleopatra reassessed* içinde (ss. 3–8). London, England: British Museum Occasional Paper.
- Takacs, S. A. (1995). *Isis and Sarapis in the Roman world*. Leiden, Netherlands: E. J. Brill.

- Thompson, D. J. (2003). Cleopatra VII: The Queen of Egypt. S. Walker ve S. A. Ashton (Ed.), *Cleopatra reassessed* içinde (ss. 31–34). London, England: British Museum Press.
- Toher, M. (2009). Augustan and Tiberian Literature. M. Griffin (Ed.), *A companion to Julius Caesar* içinde (ss. 224–238). Oxford, England: Wiley-Blackwell Publishing.
- Tyldesley, J. (2008). *Cleopatra: Last Queen of Egypt*. London, England: Basic Books.
- Velleius Paterculus. (1961). *Compendium of Roman History (Historiae Romanae) / Res Gestae Divi Augusti* (F. W. Shipley, Çev.). Cambridge, MA: Harvard University Press. (Orijinal eserin basım tarihi MS 1. yüzyıl).
- Volkman, H. (1958). *Cleopatra: A study in politics and propaganda* (T. J. Cadoux, Çev.). London, England: Sagamore Press.
- Walker, S. ve Higgs, P. (Ed.). (2001). *Cleopatra of Egypt: From history to myth*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Wisniewska, L. (2012). Cleopatra-A queen, a lover, a mother: Transformations of the image. *Argument*, 2, 151–169.

MEGİDDO SAVAŞI: TAKTİK ÜSTÜNLÜK VE İMPARATORLUK FİKRİNİN DOĞUŞU

Cemal YILMAZ¹

1. GİRİŞ

Antik dünya tarihinin en iyi belgelenmiş askeri çatışmalarından biri olan Megiddo Savaşı, MÖ yaklaşık 1458 yılında Mısır firavunu III. Tutmosis ile kuzey Filistin ve Suriye kent devletlerinden oluşan bir koalisyon arasında yaşanmıştır. Bu mücadele Tutmosis'in hükümdarlık erkini ve Mısır ordularının gücünü gösterdiği bir savaş olmuştur. En önemli yanı ise Tutmosis'in uzun süre Hatşepsut'un gölgesinde kaldığı bir evreden sonra bu seferin başarıyla gerçekleşmiş olmasıdır. George Rawlinson bu konuyla ilişkili olarak şöyle bir ifadeye bulunmuştur: *III. Tutmosis, Hatşepsut'un "yirmi yılı aşkın süre tuttuğu dizginleri" atar atmaz ordusunun başına geçip Asya'ya yürüdü. "Büyük tanrı Amon'un ona uzun bir zafer dolu ömür vaat ettiğine inanan" firavun bu kaderini gerçekleştirmek için hiç vakit kaybetmedi* (Rawlinson, 2011, s. 189). Hakikaten kaynakların verdiği bilgiler Tutmosis'in bu savaşa tahta çıktıktan çok kısa bir zaman içerisinde çıktığı yönündedir.

Savaşa ilişkin bilgilerin temel kaynağını ise savaştan yaklaşık yirmi yıl sonra derlenen ve birden çok arşiv belgesine dayanan, Tjanuny adlı bir saray katibinin eliyle biçimlendiği düşünülen metinlerdir. Bunlar günümüzde Karnak Yıllıkları olarak isimlendirilmiştir (Redford, 2003, ss. 3–7).

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir/Türkiye, ORCID: 0000-0003-3475-054X.

Sefere giden süreç, Hatşepsut'un naipliği sırasında "Amon'un Tanrı Eşi" unvanını taşıdığı, firavunun tek başına egemen olmasıyla birlikte ise bu unvanın fiilen kullanılmaz hale geldiği bir iktidar geçişine dayanmaktadır (Sacco, 2019a, ss. 225–226). III. Tutmosis bu iktidar değişiminin ardından yalnızca on hafta içinde sefere çıkmaya hazır duruma gelmiştir (Wilkinson, 2013, s. 295). Karşısında yer alan koalisyon ise yerel bir gerginlikten kaynaklanan manzaradan ibaret olmayıp çok sayıda krallığın bir araya gelmesiyle oluşan bir ittifak kuvvetiydi. Bu düşman kuvveti Kadeş kralı ve ordusundan gelen 893 arabalık katkıyla birlikte Megiddo liderinin kışkırttığı 30'a yakın küçük hükümdarı kapsayan kapsamlı bir örgütlenme olarak nitelendirilmiştir. Burada Mitanni faktörünün de olması ayrıca önem arz etmektedir (Redford, 2003, s. 20). Bu makale söz konusu Megiddo Savaşı'nı coğrafya, teknoloji, ideoloji ve idari yapı boyutlarıyla birden fazla perspektiften ele almayı amaçlamaktadır.

2. TARİHSEL ARKA PLAN: XVIII. HANEDAN VE MİSİR'İN YENİDEN DOĞUŞU

Eski Mısır'da devlet düzeyinde sürekli bir ordunun varlığından söz etmek, ancak Yeni Krallık'la birlikte mümkün hale gelmiştir (Sabbahy, 2019a, s. 33). Mısır'ı yönetenleri bu yapısal dönüşüme zorlayan şey ise MÖ yaklaşık 1650'de yaşanan Hiksos istilasıydı. Hiksosların atlı savaş arabası, bileşik yay ve geliştirilmiş zırhları, Mısır'ın o güne dek tanımadığı bir hız ve yıkım kapasitesiyle ilerlemesini sağladı (Tignor, 2022, s. 83). Eski Mısır kayıtlarında "yabancı diyarların şefleri" anlamına gelen ve kaynaklarda "hekau-khasut" olarak anılan bu Asyalı topluluk, Batı Asya olarak tarif edilen Suriye-Filistin dolaylarından Mısır'a gelmişti. MÖ 1850'den itibaren Delta'nın doğusundaki Avaris (Tell el-Dab'a) civarında görülmeye

başlamışlar ve 12. Hanedan'ın sonlarına doğru bölgeye yerleşmişlerdir (Yılmaz, 2025, s. 248). Antik Mısır kayıtlarında 15. Hanedan adıyla yer alan Hiksoslar, İkinci Ara Dönem olarak da bilinen süreçte yaklaşık MÖ 1650–1550 yılları arasında bir asır boyunca Mısır'ın egemen gücü olmuşlardır (Yılmaz, 2025, s. 246). Başkentleri Avaris'in bir limana sahip olması onlara ticari bir üstünlük kazandırmış; Akdeniz dünyasıyla geliştirdikleri ilişkilerin yanı sıra güneydeki Nübye halkı olan Kuşilerle de ortak düşmanlarına karşı bir ittifak kurmuşlardır (Yılmaz, 2025, s. 246).

Yaklaşık yüz yıllık çatışmanın ardından Hiksosları Mısır'dan süren XVIII. Hanedan'ın kurucusu Ahmose ülkeyi yeniden birleştirdi (Hornung, 2004, s. 83). Hiksos savaşının ardından Karnak'taki Amon Tapınağı “tıpkı Pers Savaşı'nın ardından Parthenon'da olduğu gibi” savaş ganimetlerinin sergilendiği başlıca vitrine dönüştürülmüştür (Morenz ve Popko, 2010, s. 109). XVIII. Hanedan'a mensup olan yönetici elitler Hiksoslardan edindikleri bilgiler sayesinde bu dönemde bileşik yay ve savaş arabasını ordularına katarak sınırlarını genişletmeye yöneldiler (Calvert, 2019a, s. 77). Firavunlar, kazandıkları zaferlerden ötürü tanrıları Amon-Ra'ya şükranlarını sunuyor; bu minnet duygularını tapınakları genişleterek ve arazi bağışları yaparak somutlaşıyorlardı (Roberson, 2019, s. 25). Mısır'ın ele geçirdiği Levant bölgesi ise öncelikle emperyalist güdülerle değil, bir koruma bölgesi olarak bir kalkan gibi düşünülmüştü (Morenz ve Popko, 2010, s. 109). Çünkü Hiksos tehlikesi bu yönden yani Asya topraklarından gelmişti ve Mısırlılar bir daha böyle bir esaret altında kalmak istemiyorlardı.

Dönemin anlatılarına ilişkin önemli bir uyarı kaynaklarda öne çıkmaktadır ve anılmaya değerdir. Hatşepsut ve III. Tutmosis'in arasında nefrete dayalı bir ilişkinin olduğuna dair olan bu görüş modern araştırmacılar tarafından artık kabul görmemektedir ve geçerliliğini yitirmiştir. Kaynaklarda yer alan

bilgilere göre genç kral Tutmosis geri plana itilmiş görünmüyordu aksine Hatşepsut'un ölümünden önceki süreçte bile bir komutan olarak orduda görev almıştı (Morenz ve Popko, 2010, s. 111).

3. SAVAŞIN BAĞLAMI: MEGİDDO'NUN KONUMU VE KOALİSYONUN BOYUTU

Megiddo'nun stratejik ağırlığı hem askeri coğrafya hem arkeoloji hem de uzun dönemli tarihsel süreç açısından çok katmanlı bir anlam taşır. Topografik analizler, Karmel Sıradağları'nın kıyı ovasını keserek Güney Suriye önünde doğal bir bariyer oluşturduğunu ve tüm sefer ağıının üç doğal aşamayı zorunlu kıldığını ortaya koymaktadır (Nelson, 1913, s. 18). Bu doğal avantaj, kentlin insan eliyle güçlendirilmiş savunmasıyla da pekişiyordu. Nitekim Megiddo'nun savaş sırasındaki tahkimatı sahada teyit edilmişti. Surlar 10 metre yüksekliğinde ve 6 metre kalınlığındaydı; güney ve batı cephelerinde savunma amacıyla yapılmış eğimli toprak set ile destekleniyordu (Nelson, 1913, s. 17).

Bu fiziki ağırlık, karşı karşıya kalınan tehdidin ölçeğiyle birleştiğinde tablonun bütünü daha da belirginleşir. Koalisyonun tanımlanması da bu tabloya panoramik bir boyut katar. Düşman, "Mısır'dan Mezopotamya'ya kadar uzanan topraklar arasında yaşayan tüm halkları" temsil ediyordu (Rawlinson, 2011, s. 190). Bu ifade, isyanın yerel bir gerginlikten ibaret olmadığını, Mısır'ın Yakın Doğu üzerindeki hegemonyasını bütünüyle sorgulayan kapsamlı bir örgütlenme olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Redford'un savaş arabası sayılarına dayandırdığı analize göre koalisyon, Kadeş kralı ve ordusundan 893 arabalık katkıyla birlikte Megiddo lideri ve 30 başka küçük hükümdarı kapsıyordu (Redford, 2003, s. 20). Maat ideolojisi açısından bu koalisyon yalnızca siyasi bir tehdit değil, Mısır'ın evrensel düzenine yani

Maat'a açılan bir saldırı olarak da düşünülmüştür (MacIntosh, 2019, s. 324).

Kentin stratejik ağırlığının ise yalnızca tek bir döneme özgü olmadığı anlaşılmaktadır. Arkeolojik kazılara dayanan kapsamlı çalışmalar, Megiddo'nun stratejik konumunun Tunç Çağı'nın çok ötesine uzanan derin arkeolojik köklerini gözler önüne sermektedir. Schumacher'ın 1903-05 kazılarında günümüz araştırmalarına uzanan dört nesil arkeolog bu höyüğün katmanlarını titizlikle belgelemiştir (Ussishkin, 2007, ss. 49–50).

4. ORDU, LOJİSTİK VE SAVAŞ TEKNOLOJİSİ

Kaynaklar incelendiğinde Mısır ordusunun büyüklüğü için şu bilgilere yer verildiği görülmektedir: “güçlerin 10.000 ile 15.000-20.000 arasında olduğundan emin olabiliriz. (Nelson, 1913, s. 6). Megiddo için “en isabetli tahminin 10.000” olduğu belirtilmiş; bu rakamın III. Tutmosis'in seferleri tarihindeki en büyük kuvvete karşılık geldiği savunulmuştur (Redford, 2003, s. 205). Kronolojik değerlendirmelere göre III. Tutmosis'in saltanatının başlangıcı, güvenilir ay tutulması hesaplamaları aracılığıyla MÖ 1479'a sabitlenebilmektedir (Morenz ve Popko, 2010, s. 103). Seferin başlangıç zamanlaması da lojistik açıdan sıkıntıya mahal vermeyecek şekilde hesaplanmıştı. Harekât tahıl hasat döngüsünün tamamlandığı Nisan başına denk getirilmişti (Spalinger, 2005, s. 85).

Kurumsal altyapı ve zamanlama, kendisini sahadaki somut güzergâhta da göstermektedir. Ordunun yürüyüş aşamaları şöyle aktarılmıştır: Tharu'dan (Zalu) Şubat ayında çıkıldı; “kıyı boyunca süren olağan güzergahla” Gaza'ya (Filistin bölgesi) ulaşıldı ve şehir direnmeden kapılarını açtı; on birinci günde ise Yaham'a varıldı (Rawlinson, 2011, s. 189). Bu anlatıyı destekleyen kronolojiye göre: Tjaru'dan dokuz günde Gaza'ya,

oradan 11 günlük ek yürüyüşle Yehem kasabasına ulaşılmıştı (Wilkinson, 2013, s. 295).

Bu güzergâhı katetmeyi ve seferin başarısını mümkün kılan asıl unsur ise ordunun savaş teknolojisi ve stratejisiydi. Kayıtlara göre XVIII. Hanedanın ilk yarısında savaş arabası tümeni “Yeni Krallık ordusunun öncü kuvveti konumuna yükseltilmişti” (Spalinger, 2010, s. 440). Araçların ağırlığı 35 kilograma kadar çıkıyordu; bileşik yayın menzili yaklaşık 120 metreyi buluyordu. Ancak kritik bir taktik kısıt da söz konusuydu: on dereceden dik eğimlerde hız kaybeden savaş arabaları engebeli arazide hareket kabiliyetini ciddi ölçüde yitiriyordu (Spalinger, 2010, s. 438). Orak biçimli Asya kökenli bıçak türü olan khepesh, arabalı muharipler için son derece işlevseldi. Saldırgan, düşmanın yanından geçerken kesen bıçağı, vurulan düşmanın içinde sıkışmadan çıkabiliyordu (Johnsen, 2019, s. 567). Firavunun arabası ise salt bir silah değil, tanrısal güçleri bedeninde toplayan kutsal bir araç olarak görülüyordu (Calvert, 2019a, s. 80). Döneme ait kayıtlarda Tutmosis’in savaş arabası şu şekilde anlatılmaktadır: “Majesteleri saf altından savaş arabasıyla ilerledi, Horus gibi kolları güçlüydü, Tebli Montu gibiydi; babası Amon her iki kolunu da güçlendiriyordu” (Woodcock, 2019b, s. 340).

5. ARUNA GEÇİDİ VE SAVAŞ: TOPOĞRAFYA, GEÇİT VE MUHAREBE

Aruna yolu güney yamaçta hafifçe bir yükselişe sahipti ve bol su kaynakları barındırıyordu. Buna karşın kuzey yamacı çok daha dik ve dardı (Nelson, 1913, ss. 10–12). Tutmosis’in komutanları “savunmasız olan dolambaçlı yolu kullanmasını” efendilerine önerdiler. Firavun ise şöyle yanıt verdi: “Generaller dolambaçlı yolu beğeniyorlarsa oradan gitsinler; o, düz yoldan gidecektir” (Rawlinson, 2011, s. 190). Düşman bu yolu terk

edilmiş bırakmıştı; Mısırlıların en tehlikeli güzergahı tercih etmeyeceğini varsayan koalisyon, Aruna'yı savunmak için hazırlık yapmamıştı (Spalinger, 2005, s. 92). Konuya dair yapılan bir tespite göre bu kararın sonucu şu şekilde özetlenmiştir: “Megiddo bir hafta içinde kayıp vermeden ve günlük çekmeden aşıldı” (Rawlinson, 2011, s. 190).

Firavunun bu cüretkâr tercihini somut bir askeri başarıya dönüştüren geçişin saatlik kronolojisi kaynaklardan izlenebilmektedir. Buna ilişkin Yıllıklar'daki “gölgenin dönmesinden itibaren yedi saat” ifadesi, güneş saati araştırmalarıyla birleştirilerek çözümlenebilmiştir. Atçı birlikler Aruna'yı öğleyin terk etmiş, firavun ise saat 19:00'da Qina Deresi (Qina Brook) kıyısına varmıştır (Nelson, 1913, ss. 39–41). Mısır kayıtlarında güneş saatiyle günün saatinin verildiği tek örnektir bu (Nelson, 1913, s. 39). Qina Deresi'nin geçiş noktaları da stratejik öneme sahipti. Savaş arabaları için tek uygun geçit, derenin yalnızca 2-3 fit derinliğinde olduğu kısımlarıydı (Nelson, 1913, ss. 15–16).

Geçidin güvenle aşılmasının ardından sıra muharebenin kendisine gelir. Bu aşama kısa sürmüş olsa da analitik açıdan büyük önem taşımaktadır. Koalisyon güçleri Megiddo'da toplandı ve Tutmosis'i Karmel Dağları çevresindeki güney geçidinde bekledi; “Asyalılardan hayatta kalanlar Megiddo'ya kaçtı; kapılar çoktan kapanmıştı ve prensler kendi giysilerinden tutularak surlardan yukarı çekilmişti” (Morenz ve Popko, 2010, s. 111).

Muharebenin bu ani çözülüşü, ele geçirilen ganimet ve kayıp rakamlarıyla da doğrulanır. “Suriyelilerin ilk saldırıda hemen kaçmış olmaları gerekir; zira öldürülenlerin sayısı yalnızca seksen üçtü, esir alınanlar ise yalnızca iki yüz kırk ya da bir başka anlatıma göre üç yüz kırkla sınırlıydı; oysa ele geçirilen savaş arabaları dokuz yüz yirmi dörde, yakalanan atlar ise

2.132'ye ulaşıyordu” (Rawlinson, 2011, s. 190). Büyük olması gereken kayıp sayılarının yokluğu ve yüksek araç-at rakamları, koalisyonun ağır bir muharebe vermeden çözülüp kaçtığını ve kaçış sırasında asıl değerli askeri donanımlarını terk ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Kadeş kralının oğlunun da esir alındığı bilgisi (Rawlinson, 2011, s. 191) siyasi açıdan son derece önemli bir ayrıntıdır. Bu, koalisyonun üst düzey bir rehinesinin Mısır'ın elinde olduğu anlamına gelmektedir ve çok önemli bir avantajdır.

6. GANİMET, KUŞATMA VE EKONOMİK TABLO

Megiddo Savaşı'nın en paradoksal anı, zafer henüz kesinleşmek üzereyken Mısır askerlerinin disiplinli takibi bırakıp yağmaya yönelmesidir. Nitekim bu noktada öne çıkarılan bir gözlem, söz konusu yönelimin bedelini somutlaştırır: “bu gecikme Mısırlılara pahalıya mal oldu; eğer ordu ganimet toplamakla oyalanmasaydı Megiddo'yu hemen alabilirdi” (Morenz ve Popko, 2010, s. 111). Üstelik bu davranış münferit bir olay da değildir; aksine, aynı sahne Kadeş Savaşı'yla karşılaştırılarak daha geniş bir tarihsel çerçeveye oturtulmaktadır. Gerçekten de her iki savaşta da orduların kendi zaferlerinin ganimeti karşısında disiplini yitirmesi, kazanılan fırsatın önemli bir kısmını harcamıştır (Nelson, 1913, s. 54).

Ordunun yöneldiği bu ganimetin niceliği ve niteliği ise, dönemin idari kayıtları sayesinde ayrıntılı biçimde izlenebilmektedir. Buna göre ganimet dağılımının beş kategorili çözümlemesi şöyle yapılmıştır: firavunun özel hazinesi, liman depoları, saraya tahıl devri, hazineye aktarılan kalemler ve ordunun bizzat elinde tuttuğu ganimet (Redford, 2003, ss. 34–36). Bununla birlikte, Megiddo zaferiyle elde edilen anlık ganimet son derece büyük olsa da gerçek anlam ancak kümülatif tabloda

netleşmektedir. Anlık boyutu somutlaştırmak gerekirse, Shaw'ın aktardığı listeye göre salt Megiddo ganimetinde iki tanesi altın kaplı 894 savaş arabası, 200 zırh takımı, 2.000'den fazla at ve 25.000 baş hayvan yer alıyordu (Shaw, 2003, s. 238). Bu tek seferlik tabloya karşılık Rawlinson, tüm seferler boyunca biriktirilen toplam ganimetin şaşırtıcı boyutunu aktarır: “11.000'den fazla esir, 1.670 savaş arabası, 3.639 at, 4.491 büyükbaş hayvan, 35.000'den fazla keçi; bunlara ek olarak 3.940 libre gümüş ve 9.054 libre altın” (Rawlinson, 2011, s. 196). Dolayısıyla bu kümülatif tablo, Megiddo'nun yalnızca savaşın başlangıç noktası olduğunu; asıl ekonomik dönüşümün ise art arda gelen seferlerle pekiştğini gözler önüne sermektedir.

Ganimetin bu ekonomik boyutu kadar, onunla iç içe geçen dinsel boyutu da çarpıcı bir ayrıntı olarak dikkat çekmektedir. Zira Megiddo seferinden dönen Tutmosis, Amon-Ra onuruna “uzun süren bir şenlik” düzenledi ve “ele geçirilen üç kentin tanrıya, kutsal yiyeceğine yıllık katkıda bulunmaları için” adandığı bildirildi (Rawlinson, 2011, s. 191). Bu ayrıntı, Eski Mısır'daki tapınak ekonomisinin savaşların hemen ardından düzenlenmeye başladığını somutlaştırmakta, tapınakların ekonomik gücünün zamanla asıl arttığının anlaşılmasına dair ışık tutmaktadır (Roberson, 2019, s. 25). Söz konusu bağı kavramsal düzeyde daha da anlaşılır kılan bir çözümlenmeye göre ise, “tanrılar Maat'tan beslenir” anlayışı içinde sunulan her adak ve ganimet, kozmik düzeni yenileyen bir ritüel edimdi (MacIntosh, 2019, s. 324).

7. SAVAŞ SONRASI: YILLIKLAR, KARNAK, SONRAKİ SEFERLER VE KOZMOPOLİT DÖNÜŞÜM

Savaşın bizzat seyrinden, onu bugüne taşıyan kaynağın niteliğine geçildiğinde, Yıllıklar'ın nasıl ve hangi belgelerden

derlendiğini aydınlatan oldukça önemli bir katkı öne çıkmaktadır. Bu katkıya göre Karnak'taki metin, “kral evinin günlük defteri”nden yapılan alıntılar başta olmak üzere iki ayrı deri belgeye dayanmakta ve çok önemli bir arşiv niteliği taşımaktadır (Redford, 2003, ss. 5–7). Bununla birlikte metnin arşiv değeri, onun aynı zamanda bir kurgu ürünü olduğu gerçeğini de gölgelememelidir. Nitekim savaş konseyi sahnesi de kraliyet katibinin, efendisinin cesaretini öne çıkarmak amacıyla kurguladığı bir anlatıdır (Nelson, 1913, s. 23).

Karnak duvarlarına kazınmış olan zafer şarkısının tam metni de konu için oldukça anılmaya değerdir. Amon'un ağzından söylenen ve III. Tutmosis'in zaferlerini yüceltmek amacıyla “doğu, batı, güney, kuzeydeki tüm halkları” kapsayan kralın kozmik bir galip olarak betimlediği bu şiirsel metin, savaşın dinsel söylemini en net bir biçimde sergiler (Rawlinson, 2011, ss. 198–199). Firavun sırasıyla güneş, aslan, boğa, timsah, akbaba ve çakal gibi güç imgelerini üstlenerek tasvir edilmektedir. Karnak bağlamında Tutmosis aynı zamanda 61 kral adını barındıran Akhmenu yapısını Karnak'a ekledi (Calvert, 2019b, s. 278). Bu mimari programa şaşırtıcı boyutuyla şöyle değinilir: tapınağa eklenen dev sütunlu salon “143 fit uzunluğunda ve 53 fit genişliğinde; Canterbury Katedrali'nin nefinden yaklaşık yarı kat daha geniş” bir mekandı; granit sütunlar 30 fit yüksekliğe ulaşıyordu (Rawlinson, 2011, s. 200).

Bölgesel anlamda yeniden yapılanmayı kurumsal ayrıntılarıyla ortaya koyan çözümlenmeye göre eski sınır karakolu Sile/Tjaru'nun yerini Gaza aldı; “Megiddo, Filistin'deki Esdraelon Ovası'nda (Yizreel Vadisi) konumlanmış olarak ve ardından Suriye'de Kumudi, bölgenin stratejik merkezlerine dönüştü” (Spalinger, 2010, s. 440).

Sabit idari merkezlerin tesisi, seferlerin durduğu anlamına gelmiyordu. Aksine sonraki seferlerin coğrafi boyutu da oldukça

çarpıcı boyuttadır. Tutmosis zaman zaman donanmasını devreye sokarak “Suriye ve Fenike kıyılarına baskınlar düzenledi; öngörülmez ve yakıcı istilacılar gibi ansızın beliriyor, meyve ağaçlarını kesiyor, ekinlere el koyuyor, tahıl ambarlarını boşaltıyor ve değerli nesnelere gemilerine yükleyip Mısır’a dönüyordu” (Rawlinson, 2011, s. 192). Belirtmek gerekir ki bu denizden operasyon boyutu, kara harekâtlarını belgeleyen Yıllıklar’ın yeterince vurgulamadığı stratejik esnekliği somutlaştırmaktadır. Bu seferler içinde otuz üçüncü yıl seferi özellikle öne çıkmaktadır. Bununla Mitanni bölgesi olan Naharîn, geniş ölçüde tahrip edildi; otuz kral ya da lider esir alındı, bölgeye zaferin nişanesi olarak iki dikilitaş dikildi (Rawlinson, 2011, s. 192). Bu fetihlerin kalıcılığını güvenceye almaya yönelik rehine politikası ise kaynaklarda şöyle özetlenir: “Her lider iyi davranışının güvencesi olarak bir oğlunu ya da kardeşini rehin vermek zorundaydı; eğer rehin ölürse yerine başka biri gönderilirdi” (Rawlinson, 2011, s. 195).

Megiddo Savaşı’nın etkileri salt askeri ve siyasi alanla sınırlı kalmadı. Nil Vadisi, Akdeniz ve Afrika etkilerinin iç içe geçtiği, halkların ve kültürel unsurların kaynaştığı bir havzaya dönüştü (Wilkinson, 2013, ss. 298–299). Rawlinson bu kültürel harmonin teşekkülü için “doğal tarihe duyulan doyumsuz ilgi” olarak bir yorumda bulunmuştur. Firavun gördüğü tüm yabancı bitki ve hayvan türlerini belgelemek için Napolyon’un Mısır seferi esnasında yaptığına benzer bir biçimde sanatçılar görevlendirmişti. Karnak duvarlarına koydurduğu doğa tasvirleri hakkında ise “İşte Kutsal Topraklar’ın her türlü bitkisi ve çiçeği... Babam Amon adına yemin ederim, tüm bunlar saf gerçektir; anlattıklarında bir hile yoktur” şeklinde ifadeler yazılmıştı (Rawlinson, 2011, s. 197).

8. SAVAŞIN TARİHSEL ÖNEMİ VE UZUN DÖNEMLİ YANSIMALAR

Bu savaş “dört yüzyıl boyunca Ürdün’ün iki yakasını Mısır’ın doğrudan denetim alanında tutmuştur” (Redford, 2003, s. 206). Daha geniş bir perspektiften bakıldığında Megiddo, XVIII. Hanedan döneminin Filistin seferlerinden biriktirilen stratejik mirasın zirvesini oluşturmuştur. Nihayetinde Filistin ve Suriye üç eyalete bölünerek yönetilmiştir (Spalinger, 2010, s. 441).

Bu stratejik mirasın yanında, III. Tutmosis’in iktidarının kalıcılığı yalnızca toprak denetimiyle değil, aynı zamanda hükümdarlığını anıtsallaştıran eserlerin çağlar ötesine taşınmasıyla da kendini gösterir. Nitekim literatürdeki en dikkat çekici değerlendirmeler, bu eserlerin kıtalar arası yayılımına dair olanlardır. Hakikaten Roma’da Lateran Kilisesi önündeki en büyük dikilitaş; İstanbul’da Atmeydanı’ndaki anıt, Londra’da Thames kıyısındaki obelisk, New York’a nakledilen dikili taş gibi eserlerin tamamı aynı firavuna aittir. Böylece Mısır mühendisliğini milyonlara öğreten anıtlar, gezegenin en büyük ve en önemli şehirlerine dağılmış, III. Tutmosis’in mirası olarak hâlâ ayakta durmaktadır (Rawlinson, 2011, ss. 202–203). Bu tablo, Megiddo zaferiyle başlayan sürecin yalnızca askeri-siyasi bir olay olmakla kalmadığını; etkileri dünya kültür mirasında bugün dahi izlenebilen kalıcı bir dönüm noktası olduğunu ortaya koymaktadır.

III. Tutmosis, zaman zaman Makedonyalı fatih Büyük İskender ile kıyaslanmıştır. Bu kıyaslamada bir yandan onun büyük bir Mısır fatihi olduğu, kayda değer bir askeri yetenek, cesur bir kişi ve nadiren aşılabilen bir güç sergilediği kabul edilmekte; öte yandan da başarılarının Makedonyalı generalinkiyile kıyaslandığında gölgede kaldığı öne sürülmektedir (Rawlinson, 2011, s. 203). Bu noktada bir sınırlılık vurgusu da

yapılmıştır: “Tutmosis hiçbir şeyi örgütlemedi; fethettikleri yerlerde onun ölümünün ardından yeniden isyanlar çıktı” şeklindeki yorumlar Tutmosis’e dair yapılan olumsuz, sınırlandırıcı yorumlardandır (Rawlinson, 2011, s. 204). Bununla birlikte bu sınırlılık ne Megiddo Savaşı’nın tarihsel ağırlığını ne de III. Tutmosis’in güçlü bir hükümdar olduğu gerçeğini gölgeleyecek niteliktedir.

9. SONUÇ

Bu çalışma Megiddo Savaşı’nı, Hiksos istilasının tetiklediği askeri-kurumsal dönüşümün ulaştığı doruk nokta olarak ele almış; coğrafya, teknoloji, ideoloji ve idari yapı boyutlarını birlikte değerlendirmiştir. Bu boyutların kesişiminde savaş, birbirini tamamlayan üç düzeyde bir “ilk” olarak öne çıkar. Birincisi, taktik düzeydir: firavunun, komutanlarının uyarılarına karşın en dar ve en tehlikeli Aruna geçidini seçmesi, düşmanın savunmasız bıraktığı bu güzergahı bir üstünlüğe çevirmiş ve Megiddo “bir hafta içinde kayıp vermeden” aşılmıştır. İkincisi, belgeleme düzeyidir: olay, güneş saatiyle saptanan zamanlamasına kadar ayrıntılandırılan, arşiv belgelerinden derlenmiş eşsiz bir anlatıya kavuşmuştur; ne var ki bu anlatı hem arşiv değeri taşıyan hem de kraliyet katibinin elinde biçimlenmiş kurgusal bir söylem olmasıyla çift yönlü bir doğaya da sahip olabilir yani tarafgir olma durumu mevcuttur. Üçüncüsü ise siyasi düzeydir: zafer, Ürdün’ün iki yakasını dört yüzyıl boyunca Mısır’ın denetim alanında tutan bir dönüm noktası olmuştur. III. Tutmosis’in Hatşepsut’un ardından tek egemen firavun olarak başlayan dönemi böylece son derece aktif bir askeri, dinsel, siyasal ve kültürel faaliyetler dönemi olmuştur. Onun zamanında Mısır, Yakın Doğu’nun en güçlü devleti konumuna gelmiştir. Mısır bir imparatorluk hüviyetine bürünmüştür.

Ne var ki bu “ilk”, aynı zamanda bir sınırı da içinde taşır. Savaşın seyri bu gerilimi doğrudan göstermektedir. Koalisyon ağır bir muharebe vermeden çökmüş, ele geçirilen bine yakın araba ve iki bini aşkın ata karşılık yalnızca seksen üç ölü verilmiştir; ne var ki Mısır ordusunun yağmaya yönelmesi kentin hemen alınmasını engelleyerek yedi aylık bir kuşatmaya yol açmıştır. Aynı sınırlılık yönetim düzeyinde de görülmüştür. Garnizon yerine sezonluk denetçilere dayanan mekanizma kalıcı bir kurumsal çerçeve kuramamış, fethedilen bölgelerde firavunun ölümünün ardından isyanlar çıkmıştır. Bu nedenle Tutmosis son derece nadiren aşılabilen bir güçle hareket etmiş bir fatih olsa da geçmiş kısımlarda sözü edilen Makedonyalı halefiyle kıyaslanması abartılı ve yanıltıcı olabilir.

Öte yandan zaferin kazanımlarının tek bir muharebenin ötesine de uzandığı ifade edilmiştir. Anlık ganimetin görkemi, ancak ardı ardına gelen seferlerle biriken kümülatif servet ve tapınak ekonomisinin yeniden düzenlenmesiyle gerçek anlamını kazanmıştır. Savaş, Nil Vadisi’ni Akdeniz ve Asya etkilerinin kaynaştığı kozmopolit bir havzaya dönüştüren daha geniş bir dönüşümün de başlangıcı olmuştur. Lojistik hesabın, anlatsal kalıbın ve topografik bulguların birleştiği bir portrede Megiddo, bir zirve değil imparatorluk fikrinin Mısır tarihinde ilk kez gerçek anlamda hayata geçirildiği, eksiklikleri ve kalıcı izleriyle birlikte yaşanan bir kurucu an olarak başlangıçtır.

KAYNAKÇA

- Calvert, A. (2019a). Chariot. İçinde L. K. Sabbahy (Ed.), *All things ancient Egypt: An encyclopedia of the ancient Egyptian world* (Cilt 1, ss. 77–80). Greenwood.
- Calvert, A. (2019b). Karnak. İçinde L. K. Sabbahy (Ed.), *All things ancient Egypt: An encyclopedia of the ancient Egyptian world* (Cilt 1, ss. 276–280). Greenwood.
- Casey, C. (2019). Scribes and scribal equipment. İçinde L. K. Sabbahy (Ed.), *All things ancient Egypt: An encyclopedia of the ancient Egyptian world* (Cilt 2, ss. 465–469). Greenwood.
- Davies, M. J. (2022). Thutmose III and the Battle of Megiddo: Outsmarting the enemy. *The Saber and Scroll: Journal of the Historical Miniatures Gaming Society*, 11(2), 1–16.
- Fletcher, J. (2023). Antik Mısır tarihi: Dünyayı şekillendiren uygarlık (S. Genç, Çev.). Yeditepe Yayınevi.
- Hornung, E. (2004). Ana hatlarıyla Mısır tarihi (Z. A. Yılmaz, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Johnsen, D. S. M. (2019). Weapons and armor. İçinde L. K. Sabbahy (Ed.), *All things ancient Egypt: An encyclopedia of the ancient Egyptian world* (Cilt 2, ss. 565–569). Greenwood.
- Leprohon, R. J. (2019). Officials. İçinde L. K. Sabbahy (Ed.), *All things ancient Egypt: An encyclopedia of the ancient Egyptian world* (Cilt 2, ss. 383–385). Greenwood.
- MacIntosh, E. R. (2019). Maat. İçinde L. K. Sabbahy (Ed.), *All things ancient Egypt: An encyclopedia of the ancient Egyptian world* (Cilt 2, ss. 323–325). Greenwood.
- Morenz, L. D., & Popko, L. (2010). The Second Intermediate Period and the New Kingdom. İçinde A. B. Lloyd (Ed.),

- A companion to ancient Egypt* (Cilt 1, ss. 101–119). Wiley-Blackwell.
- Nelson, H. H. (1913). *The battle of Megiddo*. University of Chicago Libraries.
- Rawlinson, G. (2011). *Ancient Egypt*. Gorgias Press.
- Redford, D. B. (2003). *The wars in Syria and Palestine of Thutmose III*. Brill.
- Roberson, J. A. (2019). Amun. İçinde L. K. Sabbahy (Ed.), *All things ancient Egypt: An encyclopedia of the ancient Egyptian world* (Cilt 1, ss. 23–27). Greenwood.
- Sabbahy, L. K. (2019a). Army. İçinde L. K. Sabbahy (Ed.), *All things ancient Egypt: An encyclopedia of the ancient Egyptian world* (Cilt 1, ss. 33–35). Greenwood.
- Sabbahy, L. K. (2019b). Harem. İçinde L. K. Sabbahy (Ed.), *All things ancient Egypt: An encyclopedia of the ancient Egyptian world* (Cilt 1, ss. 237–239). Greenwood.
- Sacco, A. (2019a). God's Wife of Amun. İçinde L. K. Sabbahy (Ed.), *All things ancient Egypt: An encyclopedia of the ancient Egyptian world* (Cilt 1, ss. 224–227). Greenwood.
- Shaw, I. (Ed.). (2003). *The Oxford history of ancient Egypt*. Oxford University Press.
- Spalinger, A. J. (2005). *War in ancient Egypt: The New Kingdom*. Blackwell Publishing.
- Spalinger, A. J. (2010). Military institutions and warfare: Pharaonic. İçinde A. B. Lloyd (Ed.), *A companion to ancient Egypt* (Cilt 1, ss. 425–445). Wiley-Blackwell.
- Tignor, R. L. (2022). Kısa Mısır tarihi (N. Şen, Çev.). Say Yayınları. (Özgün çalışma 2010'da yayımlanmıştır)

- Ussishkin, D. (2007). Megiddo and Samaria: A rejoinder to Norma Franklin. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 348, 49–70.
- Van de Mieroop, M. (2019). Eski Mısır tarihi (A. O. Bozkurt, Çev.). Homer Kitabevi. (Özgün çalışma 2011’de yayımlanmıştır)
- Wilkinson, T. (2013). Eski Mısır: MÖ 3000’den Kleopatra’ya bir uygarlığın tarihi (Ü. H. Yolsal, Çev.). Say Yayınları. (Özgün çalışma 2010’da yayımlanmıştır)
- Woodcock, T. B. (2019a). Kadesh, Battle of (ca. 1274 BCE). İçinde L. K. Sabbahy (Ed.), *All things ancient Egypt: An encyclopedia of the ancient Egyptian world* (Cilt 1, ss. 273–276). Greenwood.
- Woodcock, T. B. (2019b). Megiddo, Battle of (ca. 1457 BCE). İçinde L. K. Sabbahy (Ed.), *All things ancient Egypt: An encyclopedia of the ancient Egyptian world* (Cilt 2, ss. 337–340). Greenwood.
- Yılmaz, C. (2025). Hiksoslar: Eski Mısır’da yabancı bir halkın egemenliği (MÖ 1650–1550). *Archivum Anatolicum*, 19(1), 241–289.

ROMA İMPARATORLUĞU'NDA EKONOMİ VE SINAI TEKNOLOJİNİN SINIRLARI

Emetullah Yasemin BOZDAĞLIOĞLU¹

Funda Hanife AKSOY²

1. GİRİŞ

Roma İmparatorluğu, antik dünyanın en güçlü ve etkili uygarlıklarından biri olarak geniş toprakları, hukuk sistemi ve mimari başarılarıyla tarihe damgasını vurmuştur. Ancak böylesine büyük başarılarla rağmen sınıai teknoloji alanında kayda değer bir ilerleme gösterememesi dikkat çekici bir sorun olmuştur. Bu çalışma, Roma İmparatorluğu'nun toplumsal ve ekonomik yapısını inceleyerek bu teknolojik durgunluğun nedenlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır (Akarsu, 2023).

Roma ekonomisi büyük ölçüde tarımsal üretime ve köle emeğine dayanmaktadır. Roma'nın verimli tarım arazileri ve geniş ticaret ağları toplum için yeterli ekonomik refahı sağlamakta, el emeğine dayalı üretimin devam etmesi için yeterli teşvik verilmektedir. Bu durum, yenilikçi sanayi teknolojilerine duyulan ihtiyacı azaltarak mevcut ekonomik yapının korunmasına yol açmıştır (Akarsu, 2023).

Roma toplumundaki kölelik sisteminin sanayi teknolojisinin gelişmemesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Roma'da köle emeğinin bol ve ucuz olması, makineleşmeye

---

¹ Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0002-9409-8509.

² Doktora Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, İktisat Politikası Bölümü, ORCID: 0009-0002-0661-5105.

dayalı üretim yöntemlerine olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Bu durum ise, teknolojik ilerlemenin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur (Ergin, 2014).

Wilson'ın (2002) "Machines, Power and the Ancient Economy" adlı makalesi, Roma'da belirli ölçüde mekanik yenilikler olsa da bunların geniş çapta sanayileşmeyi tetiklemediğini ortaya koymaktadır. Wilson, Roma İmparatorluğu'nun teknolojik ilerlemesine sınırlı kalmasının, aslında toplumsal ve ekonomik yapıdan kaynaklandığını belirtmektedir (Wilson, 2002; Akarsu, 2023).

Terpstra (2020) ise Roma İmparatorluğu'nun teknolojik gelişimini Orta çağ Avrupa'sı ve Çin İmparatorluğu ile karşılaştırarak, Roma'da sanayi devrimi benzeri bir dönüşüm gerçekleşmemesini kurumsal yapılar ve teşvik mekanizmaları ile ilişkilendirmektedir. Bu karşılaştırmalı bakış açısı, Roma'nın kendine özgü ekonomik ve toplumsal koşullarının sanayileşme sürecini nasıl sınırlandırıldığını anlamamıza yardımcı olmaktadır (Terpstra, 2020).

Roma İmparatorluğu'nun ekonomik ve teknolojik yapısı büyük ölçüde Helenistik dünyadan geçen miras üzerine inşa edilmiştir. Özellikle Yunan şehir devletlerinin ticaret ağları ve teknik bilgi birikimi Roma'nın erken dönem gelişiminde belirleyici etkiler sunmuştur. Bununla birlikte Roma, bu mirası daha çok pratik mühendislik ve altyapı projelerinde kullanmış, üretim süreçlerinde sistematik bir dönüşüm yaratmamıştır (Greene, 1994). Böylesine bir durum, Roma'nın teknolojik ilerlemesinin sınırlarını anlamak için önemli tarihsel bir bağlam sunmaktadır.

Roma ekonomisi bir diğer taraftan homojen bir yapıdan ziyade bölgesel farklılıklarla şekillenmiştir. İtalya merkezli tarımsal üretim, Akdeniz'in doğusunda ticaret ve zanaatkarlık faaliyetleriyle desteklenirken batı eyaletlerinde ise daha sınırlı

ekonomik çeşitlilik görülmüştür. Bu yaşanan bölgesel farklılıklar teknolojik yeniliklerin yayılmasını engellemiş ve imparatorluk genelinde sanayi devrimi benzeri bir dönüşümün gerçekleşmesini zorunluluk haline getirmiştir (Scheidel, 2010).

Bu çalışma, Roma İmparatorluğu'nun teknolojik sınırını ekonomik ve toplumsal yapısının doğal bir sonucu olarak ele almaktadır. Bu bağlamda Roma'nın ekonomik başarıları ile teknolojik durgunluğu arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Böylece, Roma'nın neden sanayi teknolojisinde geri kaldığı sorusu, dönemin sosyal ve ekonomik dinamikleri ışığında daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

2. ROMA EKONOMİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

Roma İmparatorluğu'nun ekonomik yapısı, hem siyasal ve toplumsal düzenin sürdürülmesinde hem de teknolojik gelişmenin sınırlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İmparatorluğun üretim ilişkileri, sermaye birikim düzeyi, emek yapısı ve kurumsal çerçevesi birlikte değerlendirildiğinde, Roma ekonomisinin temel amacının radikal dönüşümleri değil, mevcut düzenin istikrarını korumak olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Roma'daki teknolojik durgunluk, basitçe teknik bilgi eksikliğine indirgenebilecek bir olgu değildir. Bu durgunluk, ekonomik ve toplumsal yapı özellikleriyle ilişkili, yapısal bir sonuç olarak ele alınmalıdır (Akarsu, 2023).

Roma ekonomisinin temelini tarımsal üretim oluşturmaktadır. Bu tarımsal karakter, imparatorluğun geniş coğrafyasında gerek iklim koşulları gerekse toprak rejimi tarafından desteklenmektedir. Büyük ölçekli çiftlik işletmeleri, yalnızca üretimin biçimini değil, aynı zamanda toplumsal hiyerarşiyi ve siyasal gücün dağılımını da belirlemiştir. Toprak sahibi, ekonomik ve politik nüfuzun taşıyıcısı olarak tarımsal

yapının korunmasını temel bir sorumluluk hâline getirmiştir. Bu durum ise tarım dışı üretim alanlarına yönelmeyi sınırlandırmıştır. Tarımın bu kadar merkezi bir konumda olması, yenilikçi teknolojilere duyulan ihtiyacı azaltmış, verimlilik artışı çoğu durumda teknik yenilikten değil, emek yoğun sömürü ve geniş toprakların işlenmesiyle sağlanmıştır (Akarsu, 2023).

Roma ekonomisinin bir diğer belirleyici unsurunu ise bu tarımsal temelin üzerine oturtulan kölelik sistemi oluşturmaktadır. Savaşlar ve fetihlerle sürekli beslenen köle arzı, kırsal ve kentsel alanlarda ucuz ve bol emek kaynağı sunmuş, böylece üretim maliyetlerini düşük tutan bir mekanizma hâline gelmiştir. Köle emeğinin yaygınlığı ve ulaşılabilir oluşu, iş gücünün yerine geçecek mekanik yeniliklere yönelmeyi ekonomik açıdan gereksiz kılmıştır. Zanaat atölyelerinde ve tarımsal üretimde insan emeğiyle işleyen süreçler, köle emeğinin maliyet avantajı sayesinde uzun süre sorgulanmamıştır. Böylelikle verimlilik artışı için makineleşme yönünde güçlü bir teşvik oluşmamıştır. Ergin'in (2014) vurguladığı gibi kölelik, yalnızca ekonomik bir kurum değil, aynı zamanda toplumsal statü ve mülkiyet anlayışıyla iç içe geçmiş bir yapı olarak görülmüştür. Bu yapıya yönelik herhangi bir girişim, yerleşik düzenin sorgulanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla köle emeği, Roma'da sanayi teknolojisinin gelişimi önünde hem ekonomik hem de ideolojik bir bariyer işlevi görmüştür (Ergin, 2014; Wilson, 2002).

Roma'nın Akdeniz'i kapsayan geniş ticaret ağları, ekonomik canlılık ve mal dolaşımı açısından dinamik bir yapı yaratmış olsa da, yerel sanayileşme bakımından her zaman teşvik edici olamamıştır. Doğu eyaletlerinde gelişmiş zanaat merkezlerinde üretilen kaliteli tekstil, seramik ve metal ürünleri imparatorluğun diğer bölgelerine ithal edilerek tüketim ihtiyacını büyük ölçüde karşılamıştır. Bu durum birçok bölgede yerel üreticilerin rekabet gücünü sınırlandırmış ve yeni üretim

tekniklerine yatırım yapma gerekliliği azalmıştır. Kentlerdeki üretim çoğunlukla küçük ölçekli zanaatkarlık düzeyinde kalmıştır. Atölyeler, iş bölümünün derinleştiği ve sermaye birikiminin yoğunlaştığı büyük işletmelere dönüşmemiştir. Wilson (2002), su değirmenleri ve bazı mekanik düzeneklerin belirli bölgelerde kullanıldığını ancak bunların imparatorluk ölçeğinde sanayi dönüşümüne yol açacak düzeyde yaygınlaştıramadığını belirtmektedir. Terpstra (2020) ise Roma'nın ticaret ve kurumsal yapısının uzun vadeli bir sanayileşmeyi teşvik edecek esnekliğe sahip olmadığını göstermektedir (Wilson, 2002; Terpstra, 2020).

Roma devletinin ekonomik alandaki rolü incelendiğinde, temel önceliğin tahıl arzının güvence altına alınması, vergi gelirlerinin sürekliliği ve toplumsal düzenin korunması olduğu görülmektedir. Devlet, özellikle kentli nüfusu beslemek için tahıl dağıtımını ve fiyat kontrolü gibi uygulamalar geliştirerek piyasaya zaman zaman müdahalelerde bulunmuştur. Ancak bu müdahaleler, teknolojik yenilikleri özendirecek ya da üretim örgütlenmelerini destekleyecek uzun vadeli politikalarla tamamlanmamıştır. Kurumsal çerçeve, daha çok mevcut üretim biçimlerini muhafaza etmeye dönük olmuş, sermaye yoğun teknolojik yatırımları ödüllendirecek bir teşvik sistemi oluşmamıştır. Terpstra'nın (2020) Orta Çağ Avrupa'sı ve İmparatorluk Çin'iyle yaptığı karşılaştırma değerlendirmesinde, Roma kurumlarının yenilikçi ekonomik faaliyetler için gerekli esnekliği geliştirmekte geri kaldığını göstermektedir (Terpstra, 2020).

Roma ekonomisinin bir diğer sınırlandırıcı unsuru, sermaye birikiminin yetersizliğidir. Temin (2013) roma piyasalarının gelişmiş bir ticaret alanına sahip olduğunu, ancak sermaye yoğun yatırımları için gerekli finansal kurumların bulunmadığını vurgulamaktadır. Bankacılık faaliyetleri ve kredi mekanizmaları sınırlı ölçekte işlediğinden, büyük ölçekli

teknolojik yatırımlar için gerekli finansal altyapı oluşmamıştır. Bu durum ise, sanayi devrimi benzeri bir dönüşümün önünde yapısal bir engel olarak değerlendirilmektedir (Temin, 2013; Akarsu, 2023).

Roma ekonomisi özünde hayvan ve insan gücü, su ve rüzgâr gücü gibi organik enerji kaynaklarına dayanmaktadır. Greene (2000), romanın enerji kullanımında çeşitlilik göstermesine rağmen fosil yakıtların bulunmamasının üretim kapasitesini sınırlandırdığını belirtilmektedir. Bu enerji rejimi verimlilik artışının sınırlı tutmuş ve teknoloji kimliklerin geniş ölçekli uygulanmasını engellemiştir. Enerji kaynaklarının bu yapısal sınırı ise Roma'nın sanayi devrimi yaşamamasının bir diğer nedenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Greene, 2000).

Tüm bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde, Roma ekonomisinin tarıma dayalı yapısı, köle emeğinin belirleyiciliği, küçük ölçekli zanaatkâr üretimin baskınlığı, dış ticaretin yerel sanayileşme üzerindeki sınırlayıcı etkisi ve devletin istikrar odaklı ekonomi politikaları, sanayi teknolojisinin gelişimi önünde yapısal bir direnç oluşturmuştur. Roma'da teknolojik yeniliğin sınırlı kalması, bilgi ya da teknik kapasite eksikliğinden değil, mevcut ekonomik düzeni korumaktan çıkar sağlayan elitlerin tercihleri, kurumsal yapıların muhafazakâr karakteri ve emek rejiminin doğrudan etkisiyle şekillenmiştir. Bu çerçevede Roma İmparatorluğu'ndaki teknolojik durgunluk, dönemin ekonomik ve toplumsal düzeninin doğal bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi benzeri bir dönüşümün gerçekleşmemesi ise dönemin ekonomik durumu içinde anlaşılır bir sonuç hâline gelmiştir (Akarsu, 2023; Wilson, 2002; Terpstra, 2020).

3. TEKNOLOJİ VE YENİLİKTE SINIR

Roma İmparatorluğu, mühendislik, idari örgütlenme ve ekonomik performans açısından dönemin en ileri uygarlıklarından biri olmasına rağmen, sınai üretimi dönüştürecek ölçekte teknolojik yenilikler geliştirememiştir. Literatürde bu durum yapısal bir çelişki olarak ele alınmaktadır. Özellikle Roma'nın su kemerleri, yolları, liman tesisleri gibi büyük ölçekli kamusal altyapı projelerinde sergilediği yüksek mühendislik kapasitesi ile sınai teknolojide görülen durağanlık arasındaki fark, dikkat çekici boyuttadır. Roma, teknik bilgiye ve uygulama becerisine sahip olmasına karşın, bu potansiyeli üretim süreçlerinde verimliliği artıracak biçimde yaygınlaştıramamıştır. Wilson (2002), Roma'da su gücüyle çalışan değirmenler ve mekanik düzeneklerin teknik olarak bilindiğini, fakat bu yeniliklerin ekonomik ve kurumsal nedenlerle geniş ölçekli bir sanayi dinamiğine dönüşemediğini vurgulamaktadır (Wilson, 2002; Akarsu, 2023).

Roma'nın teknolojik sınırlılığı, imparatorluğun ekonomik canlılığıyla karşılaştırıldığında daha da belirginleşmektedir. Temin (2013), Roma'nın Akdeniz dünyasında yüksek hacimli ticaretin, parasallaşmış bir ekonominin ve geniş piyasa entegrasyonunun merkezinde yer aldığını belirtmektedir. Bu duruma karşın, aynı ekonomik canlılık, uzun vadeli sermaye birikimini hızlandıracak veya mekanizasyonu teşvik edecek bir dönüşüm yaratmamıştır. Bu çelişki, Roma'nın ekonomik olarak güçlü olmasına rağmen neden teknolojik devrimi gerçekleştiremediği sorusunu daha da belirginleştirmektedir (Temin, 2013; Akarsu, 2023).

Teknolojik atılımın gerçekleşmemesindeki temel unsurlardan biri, Roma'nın emek rejimidir. Ergin (2014), köle emeğinin bol ve ucuz oluşunun üretimde iş gücünü ikame edecek mekanik yeniliklerin gerekliliğini azalttığını vurgulamıştır. Bu

nedenle Roma ekonomisi verimlilik artışını teknik yenilikten ziyade emek yoğun üretim üzerinden sağlamaya devam etmiştir. Finley (1973) ise Roma toplumunda ekonomik ve toplumsal statünün geleneksel yapısının girişimciliği ve risk almayı baskıladığını, yenilik arayışını toplumsal olarak görmezden geldiğini ileri sürmektedir. Böylece Roma, ekonomik olarak güçlü fakat teknolojik açıdan yeniliğe kapalı bir kültür geliştirmiştir (Ergin, 2014; Finley, 1973).

Roma'nın kurumsal çerçevesi de teknolojik yenilikleri destekleyici bir teşvik mekanizması üretmemiştir. Terpstra (2020), Roma'nın merkezîyetçi ve istikrar odaklı idari yapısının, Orta Çağ Avrupa'sındaki rekabetçi siyasi yapı veya Çin'deki devlet destekli teknolojik sistemler kadar yenilik potansiyeli yaratmadığını belirtmektedir. Roma'da ekonomik istikrarın korunması, üretim süreçlerinde radikal dönüşümlerden kaçınılmasını sağlamaktadır. Greene (2000) ise Roma ekonomisinin teknolojik yenilikleri yaygınlaştırma konusunda örgütsel esneklikten yoksun olduğunu, yeniliklerin çoğunun yerel düzeyde kaldığını ve imparatorluk genelinde oluşmadığını ileri sürmektedir (Terpstra, 2020; Greene, 2000).

Roma'da bilimsel ve teknik bilgi birikimi, özellikle mimarlık ve mühendislik alanında oldukça gelişmiş durumdadır. Ancak bu bilgi birikimi, üretim süreçlerine sistematik biçimde aktarılamamıştır. Humphrey (1997), Roma'nın mekanik bilgiye sahip olmasına rağmen bu bilgiyi ekonomik üretimde kullanılacak kurumsal ve kültürel altyapı geliştirmede belirtmektedir. Bu durum, Roma'nın teknolojik kapasitesinin teorik düzeyde var olmasına karşın pratikte sınırlı kalmasının önemli bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır (Humphrey, 1997).

Roma toplumunda yenilik, ekonomik ve toplumsal değerler açısından çoğu zaman riskli ve gereksiz görülmüştür.

Roma elitlerinin statü ve prestiji korumaya odaklandığını, bu nedenle üretim süreçlerinde radikal yeniliklere yönelmek yerine mevcut düzeni sürdürmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Yenilik kültürünün böylesine zayıflığı, teknolojik ilerlemenin yalnızca yerelde ve sınırlı düzeyde kalmasına yol açmıştır (Flohr, 2016).

Tüm bu yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, Roma'nın ekonomik performansı ile teknolojik kısırlılığı arasındaki tezatlık daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Roma'nın teknoloji alanındaki sınırlılığı, teknik kapasite eksikliğinden değil, ekonomik canlılığına rağmen yeniliği üretim sürecinin merkezine yerleştiremeyen sosyoekonomik düzeninden kaynaklanmaktadır. Bu durum, Roma'nın güçlü ekonomisine rağmen neden sanayileşmeye evrilemediği sorusuna yapısal bir açıklama getirmektedir (Wilson, 2002; Ergin, 2014; Finley, 1973; Temin, 2013; Terpstra, 2020; Greene, 2000).

4. MÜHENDİSLİK BİLGİSİNİN SANAYİDE EKSİKLİĞİ

Roma İmparatorluğu'nun sanayi teknolojisinde kısır kalmış görünmesi, çoğu zaman Roma'nın teknik kapasitesinin yetersizliği şeklinde yanlış bir ön kabulde açıklanır. Oysa sorun bilgi eksikliğinde değil, mevcut teknik bilginin üretim ilişkileri içinde nasıl konumlandığı ve hangi amaçlara yönlendirildiğiyle ilgilidir. Su kaldırma düzenekleri, su değirmenleri gibi mekanik ve hidrolik teknolojiler Roma dünyasında bilinmekte ve etkin biçimde kullanılmaktadır. Ancak bu örnekler sanayileşme eşiğini aşacak ölçüde genelleşmemiştir. Wilson (2002), Roma mühendislik birikiminin geniş olduğunu, fakat çoğu zaman yerel ihtiyaçlara yönelik sınırlı çözümler üretmekte yetindiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla Roma'da teknoloji var olmuş, fakat ekonomik ve toplumsal yapının yönlendirdiği ölçüde yaygınlaşma gerçekleştirmişdir (Wilson, 2002; Akarsu, 2023).

Roma mühendisliği özellikle altyapı ve kamusal hizmetler alanında olağanüstü bir kapasite sergilemiştir. Kentlere su taşıyan kemerler, dağıtım şebekeleri, hamam kompleksleri, liman düzenekleri ve yol ağları imparatorluk ölçeğinde teknik koordinasyon başarısına işaret etmektedir. Bu altyapı yalnızca mühendislik becerisi değil, aynı zamanda kentleşme, sağlık, vergi toplama ve kamu düzeni hedefleriyle de uyumlu proje olarak değerlendirilmiştir. Roma, mühendislik bilgisini üretim araçlarının kökten dönüşümü için değil, devlet kapasitesini ve kentsel yaşamı sürdürmek için kullanmıştır. Böylece teknik bilgi, ekonomik büyümeyi destekleyecek üretim devrimlerinden çok, mevcut düzenin verimliliğini artıran kamusal projelerde yoğunlaşmıştır (Akkurnaz, & Çidem, 2025).

Roma'da bilginin epistematik statüsü de bu tercihi desteklemiştir. İmparatorluk döneminde teorik araştırma geri planda kalmış, bilginin değeri daha çok pratik fayda ölçüsüyle tanımlanmıştır. İmparatorluk seçkinleri için bilimsel uğraş, soyut keşiften ziyade askeri, idari veya kentsel ihtiyaçlara katkı sağladığı sürece meşru görülmüştür. Bu yaklaşım, icatların ortaya çıkmasına engel olmamış, fakat icatların üretim süreçlerini dönüştürmesi için gereken merak ve sürekliliği sınırlamıştır. Başka bir deyişle, Roma'da bilgi uygulanabilir olduğu ölçüde desteklenmiş, teknoloji ise büyük ölçekli endüstriyel dönüşümler yerine parçalı ve amaç odaklı iyileştirmelere yönelmiştir (Anadolu Üniversitesi Açıköğretim, 2020).

Terpstra (2020), Roma'nın merkeziyetçi ve istikrar odaklı yapısının teknolojiyi sürekli rekabet yoluyla zorlayacak bir ortam üretmediğini savunur. Orta Çağ Avrupa'sında siyasal parçalanma ve şehirler arası rekabet teknik yeniliğe daha elverişli bir teşvik ortamı yaratmıştır. Bu duruma karşılık Roma'da imparatorluk ölçeğinin sağladığı istikrar, yeni teknolojilerin yaygınlaşmasını sınırlandırmıştır. Bu nedenle Roma mühendisliği büyük altyapı projelerinde yoğunlaşmış, ancak bu başarılar sanayileşmeyi

doğuracak bir teknik birikim sürecine dönüşmemiştir (Terpstra, 2020).

Wilson (2002), Roma'da su gücüyle çalışan değirmenler gibi örneklerin varlığını ayrıntılandırmakta, fakat bu tekniklerin çoğunun büyük ölçekli üretim dönüşümüne değil, belirli yerel ihtiyaçlara cevap verdiğini göstermektedir. Roma'nın teknik birikimi, yatırım ve kamusal ilişkiler içinde kârlı görüldüğü ölçüde uygulanmış, emek bolluğu ve geleneksel üretim düzeni daha geniş bir mekanikleşmeyi gereksiz kılmıştır (Wilson, 2002; Akarsu, 2023).

Roma'da bilgi, toplumsal meşruiyetin üretimden çok prestij ve kamu yararı üzerinden tanımlanmaktadır. Bu nedenle mühendislik başarıları, imparatorluk otoritesini pekiştiren sembolik projeler olarak öne çıkmış, üretim süreçlerinde sistematik bir dönüşüm yaratmakta gecikmiştir (Akkurnaz & Çidem, 2025).

5. ROMA'NIN SANAYİ DEVRİMİ YAŞAMAMASI ÜZERİNE YAPISAL BİR DEĞERLENDİRME

Roma İmparatorluğu'nun geniş ekonomik kapasitesine, ileri mühendislik becerilerine ve Akdeniz dünyasında kurduğu bütünleşmiş ticaret ağına rağmen Sanayi Devrimi'ne benzer bir dönüşüm yaşayamadığı gerçeği, tarihsel ekonomi literatüründe bir tartışma konusudur. Roma'nın ekonomik performansı güçlü olmakla birlikte, üretim ilişkilerinin örgütleniş biçimi ve sermaye birikiminin niteliği sanayi tipi bir dönüşümü desteklememiştir. Temin (2013), Roma'nın geniş ve derinleşmiş bir piyasa ekonomisine sahip olduğunu, ancak bu piyasa yapısının uzun vadeli teknolojik yatırımlar için gerekli rekabetçi baskıyı yaratmadığını ve ekonomik canlılığın teknolojiye dönüşmediğini vurgulamaktadır (Temin, 2013; Akarsu, 2023).

Roma da sanayi devrimi benzeri bir dönüşümün gerçekleşmemesinin temel nedenlerinden biri, üretim süreçlerinin büyük ölçüde düşük maliyetli köle emeğine dayanmasıdır. Finley (1973), Roma ekonomisinin yapısal olarak “statü toplumuna” bağlı olduğunu, ekonomik aktörlerin çoğunun yenilikten ziyade sosyal konumlarını korumaya yöneldiğini belirtmektedir. Bu bağlamda yenilik, emek gücünü ikame eden maliyet düşürücü bir unsur olmaktan ziyade toplumsal olarak gereksiz bir faaliyet olarak görülmüştür. Köle emeğinin bolluğu işgücü maliyetlerini düşük tuttuğu için mekanikleştirme, ekonomik bir zorunluluk hâline gelmemiştir (Finley, 1973).

Roma’da teknolojik yeniliğin sürdürülebilir bir üretime dönüşmemesinin bir diğer nedeni, Roma’nın kurumsal yapısının rekabetçi bir ekonomik ortamı teşvik etmemesidir. Terpstra (2020), siyasal birlik ve istikrarın hâkim olduğu imparatorluk düzeninin yerel farklılıkları ve kurumsal çeşitlenmeyi sınırladığını belirtmiştir. Bu nedenle yeniliği zorlayacak bir rekabet alanı oluşturamadığını da ileri sürmektedir. Orta Çağ Avrupası’nda kent devletleri ve parçalı siyasi yapılar rekabet aracılığıyla teknolojiyi ileri iterken, Roma’da bütünleşik imparatorluk yapısı yenilik için gerekli itici gücü bastırmıştır (Terpstra, 2020).

Roma İmparatorluğu’nun teknik bilgi birikimi ile sanayiye uygulanma biçimi arasındaki farklılık da önemlidir. Greene (2000), Roma dünyasında teknik icatların mevcutta olduğunu ancak bu icatların üretim süreçlerinin kökten dönüşümünü sağlayacak ölçüde ulaşmadığını belirtir. Yenilikler, yerel ihtiyaçlara cevap veren sınırlı uygulamalar şeklinde kalmış ve ekonomik yapının bütününe yayılamamıştır. Roma toplumunda icatların standartlaştırılması, çoğaltılması ve geniş coğrafyalarda yeniden üretilmesi gibi süreçler, modern sanayi devrimini mümkün kılan kurumsal ağlara sahip olamamıştır.

Roma'nın sanayi devrimini gerçekleştirememesinin bir başka nedeni ise Elvin'in (1973) "yüksek denge tuzağı" modelinin Roma'ya uygulanabilirliğidir. Bu modele göre toplumlar, mevcut üretim teknikleri ihtiyaçları karşılamaya devam ettiği sürece yenilik için yapısal bir zorunluluk hissetmezler. Roma'da tarımsal verimlilik, köle emeği ve imparatorluk ölçeğinin sunduğu kaynak bolluğu kısa vadede ekonomik tatmin yaratmıştır. Bu sebeple ise yeni teknolojileri zorlayacak bir kıtlık baskısı ortaya çıkmamıştır. Roma'nın ekonomik sistemi yüksek düzeyde istikrar sağlarken, yenilik ve mekanizasyon için gerekli baskıyı da ortadan kaldırmıştır (Elvin, 1973; Little, 1998).

Roma toplumunda yenilik, ekonomik bir zorunluluk olarak değil, çoğu zaman mevcut düzenini bozabilecek riskli bir girişim olarak algılanmıştır. Roma elitlerinin statü ve prestij odaklı yaşam biçimlerinin yenilik arayışının değersizleştirdiği ve bu kültürel yaklaşımın teknolojik dönüşümün önünde engel oluşturduğu görülmektedir (Kaya, 2005).

Bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde Roma'nın sanayi devrimi yaşamamasının nedeni, teknik bilgisinin yetersizliği değil, mevcut ekonomik ve toplumsal yapının yeniliği teşvik eden kurumsal, demografik ve kültürel mekanizmalar bakımından eksik olmasıdır. Roma'nın mühendislik birikimi kamusal projelerde olağanüstü sonuçlar doğurmuş, ancak üretim teknolojileri alanında aynı dönüşümü yaratamamıştır. Bu nedenle Roma'nın teknolojik gelişimi, sanayileşme için gereken döngüyü üretemeyen bir ekonomik düzen içinde sınırlı kalmıştır. Böylece imparatorluk güçlü bir ekonomi yaratmış olsa da bu ekonomik performans sanayi devrimine dönüşecek bir yapısal alan doğurmamıştır (Wilson, 2002; Temin, 2013; Greene, 2000).

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Roma İmparatorluğu'nun sanayi teknolojisindeki sınırlılığı, teknik bilgi eksikliğinden değil, ekonomik, toplumsal ve kurumsal yapıların belirleyici etkilerinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışma, Roma'nın tarıma dayalı ekonomik modeli, köle emeğine dayalı üretim rejimi, teknolojinin sınırlı kullanım alanları ve kurumsal teşvik eksikliği gibi unsurları değerlendirerek imparatorluğun neden sanayi devrimi benzeri bir dönüşüm gerçekleştiremediğini ortaya koymuştur (Akarsu, 2023; Ergin, 2014; Wilson, 2002; Terpstra, 2020).

Roma, ekonomisinin tarımsal temelini toplumsal düzenin korunması ve ekonomik yenilikten daha öncelikli hâle getirmiştir. Tarımın sağladığı istikrar hem devletin hem de aristokrasinin ekonomisini biçimlendirmiştir. Bu nedenle sanayi yatırımlarına duyulan ihtiyaç zayıflamıştır. Roma'nın geniş ticaret ağları ekonomik canlılık yaratmış olsa da üretim yapısının dönüşümünün önüne geçerek, sermaye birikimini ortaya çıkaramamıştır (Akarsu, 2023). Bu bağlamda ise Roma örneği, ticaretteki büyümenin tek başına sürdürülebilirlik için yeterli olmadığını göstermektedir. Ekonomik büyüme, üretim odaklı bir kalkınma benimsenmediği sürece sürekliliğe ulaşamamış bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ergin (2014), köle emeğinin yaygınlığını Roma'nın sanayileşme potansiyelini sınırlandıran en önemli faktörlerden biri olarak değerlendirir. Ucuz ve sürekli bir emek kaynağına sahip olmak, mekanikleşmeyi ekonomik olarak gereksiz hâle getirmiş ve geleneksel üretim biçimleri teknolojik yeniliklere kıyasla daha düşük maliyetli bir seçenek olarak varlığını sürdürmüştür. Böylece köle emeği, yeniliğin zorunluluk hâline gelmesini engelleyen yapısal bir bariyer işlevi görmüştür (Ergin, 2014).

Wilson (2002), Roma'da mekanik ve hidrolik teknolojilerin bilindiğini ancak bunların çoğunlukla yerel ihtiyaçlara cevap veren çözümler olarak kaldığını vurgulamaktadır. Su değirmenleri ve benzeri mekanik araçlar teknik kapasitenin varlığını gösterse de bu araçların imparatorluk çapında yaygınlaşmasını sağlayacak ekonomik teşvikler ve kurumsal ağlar eksiktir. Dolayısıyla teknolojik yenilik, sistematik bir dinamik yerine parçalı ve sınırlı uygulamalar düzeyinde kalmıştır (Wilson, 2002; Akarsu, 2023).

Terpstra (2020), Roma'nın merkeziyetçi ve istikrar odaklı siyasal yapısının, teknolojik rekabeti teşvik eden kurumsal çeşitlenmeyi engellediğini ileri sürmektedir. Orta Çağ Avrupası'nda rekabetçi şehirler teknolojik ilerlemeyi hızlandırırken, Roma'da bütünlük imparatorluk yapısı üretim biçimlerinin değişmesi için gerekli baskıyı yaratmamıştır. Roma'da teknoloji kamusal hizmetler, altyapı ve idari etkinlik gibi alanlarda yoğunlaşarak, üretim ilişkilerini dönüştüren bir sanayileşme ivmesine dönüşmemiştir (Terpstra, 2020).

Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, Roma İmparatorluğu'nun sanayi devrimi yaşamamasının nedeni teknik kapasitesinin sınırlı olması değil, mevcut ekonomik rasyonalite, emek rejimi ve kurumsal düzenin yeniliği teşvik eden bir ortam yaratmamasıdır. Tarımsal fazlanın sağladığı rahatlık, köle emeğinin düşük maliyeti ve devletin istikrar odaklı politikaları, mekanikleşmeye yönelik ekonomik baskıları zayıflatmıştır. Böylece teknoloji, üretim süreçlerini dönüştüren bir güç hâline gelememiştir. Roma'nın mühendislik bilgisi ileri seviyede olmasına rağmen, bu bilgi sanayi ölçeğinde örgütlenen bir üretim modeline dönüşmemiş ve yerel, sınırlı, amaç odaklı teknolojik çözümler biçiminde kalmıştır. Bu durum, Roma'yı pek çok alanda ileri bir uygarlık kılarken aynı anda sanayileşmenin tarihsel koşullarını ortadan kaldırmış ve teknolojik gelişimi yapısal olarak sınırlandırmıştır (Wilson, 2002; Akarsu, 2023;

Ergin, 2014; Terpstra, 2020). Dolayısıyla imparatorluğun sahip olduğu bilgi biriminin tek başına yeterli olmadığı, sahip olunan yetkinlikleri üretken şekilde kullanmakta önem teşkil etmektedir. Roma, toplumların uzun vadeli gelişimlerinde yapısal sürdürülebilirliği destekleyen ekonomik ve kurumsal yapıların işlevini açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akkurnaz, S., & Çidem, M. (2025). Roma Dönemi'nde kentsel üretimde su gücünün kullanımı. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 152–175. doi:10.30803/adusobed.1674221
- Akarsu, Y. (2023). *Roma İmparatorluğu ekonomisinin değerlendirilmesi*. Özgür Yayınları.
- Anadolu Üniversitesi Açıköğretim. (2020). Roma döneminde bilim ve teknoloji (ders özeti). Erişim adresi: <https://aof.sorular.net/ozet/bilim-ve-teknoloji-tarihi-dz-unite-3-roma-doneminde-bilim-ve-teknoloji>
- Elvin, M. (1973). *The pattern of the Chinese past: A social and economic interpretation*. Stanford University Press. Erişim adresi: <https://www.sup.org/books/title/?id=2602>
- Ergin, G. (2014). Roma toplumunda kölelik eleştirisi ve kölelere empati. *Cedrus*, 2, 355–376. doi:10.13113/CEDRUS.201406468
- Finley, M. I. (1973). *The ancient economy*. University of California Press. Erişim adresi: <https://www.ucpress.edu/books/the-ancient-economy/paper>
- Flohr, M. (2016). Innovation and society in the Roman world. In A. Wilson (Ed.), *The Oxford Handbook of Engineering and Technology in the Classical World*. Oxford University Press.
- Greene, K. (2000). Technological innovation and economic progress in the ancient world: M. I. Finley re-considered. *The Economic History Review*, 53(1), 29–59.
- Greene, K. (1994). *Archaeology of the Roman economy*. University of California Press.

- Humphrey, J. W. (1997). *Ancient technology*. Greenwood Press.
Erişim adresi:
<https://ebs.duzce.edu.tr/Uploads/DersMateryal/100116-842dd872-d32f-4826-85d4-7dc8266108b50.pdf>
- Kaya, M. A. (2005). Roma Lejyonerleri ve Anadolu. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), 87-98. doi:10.1501/Tarar_0000000212
- Little, D. (1998). *The high-level equilibrium trap*. University of Michigan. Erişim adresi: <http://www-personal.umd.umich.edu/~delittle/elvin.pdf>
- Scheidel, W. (2010). The Roman economy. In W. Scheidel (Ed.), *The Cambridge Companion to the Roman Economy* (pp. 1–21). Cambridge University Press. Erişim adresi: https://assets.cambridge.org/97805218/98225/frontmatter/9780521898225_frontmatter.pdf
- Temin, P. (2013). *The Roman market economy*. Princeton University Press. Erişim adresi: <https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/9781400845422/html>
- Terpstra, T. T. (2020). Roman technological progress in comparative context: The Roman Empire, medieval Europe and imperial China. *Explorations in Economic History*, 75, 101300. Erişim adresi: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S001449831930049X>
- Wilson, A. (2002). Machines, power and the ancient economy. *The Journal of Roman Studies*, 92, 1–32. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/pdf/3184857.pdf>

ESKİ AĐ TARİHİ
ALANINDA AKADEMİK TARTIŞMALAR

yaz
yayınları

YAZ Yayınları
M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar / AFYONKARAHİSAR
Tel : (0 531) 880 92 99
yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com